

การวิเคราะห์ เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหาไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้

เรื่องสั้นเป็นบันเทิงคดีที่แต่งขึ้นด้วยการสมมุติเหตุการณ์ หรือการเลียนแบบวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม แนวคิดของนักเขียนที่ปรากฏในเรื่องถือเป็นจุดสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่นักเขียนต้องการสื่อสารถึงผู้อ่าน แนวคิดนั้นอาจจะเป็นทัศนะแปลกใหม่หรือมีความน่าสนใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เนื่องจากนักเขียนเป็นผู้ที่มีทัศนะ หรือโลกทัศน์พิเศษแตกต่างไปจากผู้อื่น ดังนั้นนักเขียนจึงมีวิธีการมองโลก มองเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เป็นไปตามแบบฉบับของตน

นาธิกา มงคลค่านวณเขตต์ (2527 : 175-179) กล่าวว่านักเขียนแสดงแนวคิดในเรื่องด้วยวิธีการสำคัญ 2 วิธี คือ การแสดงแนวคิดผ่านโครงเรื่อง และการแสดงแนวคิดระหว่างการดำเนินเรื่อง การแสดงแนวคิดโดยผ่านโครงเรื่อง ได้แก่ การอาศัยโครงเรื่องเป็นตัวกำหนดขอบเขตหรือทิศทางให้เหตุการณ์ ตัวละคร และรายละเอียดอื่น ๆ ในเรื่องดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายของเรื่อง เพราะสถานการณ์ในโครงเรื่องเป็นสื่อกลางสำหรับส่งผ่านแนวคิดไปสู่ผู้อ่าน การแสดงแนวคิดระหว่างการดำเนินเรื่องนั้นมีวิธีการคือ แสดงแนวคิดผ่านผู้เขียนและผ่านตัวละคร การแสดงแนวคิดผ่านผู้เขียนเป็นการแสดงแนวคิดเห็นของผู้เขียนในขณะที่เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ ส่วนการแสดงแนวคิดเห็นของผู้เขียนในขณะที่เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ ส่วนการแสดงแนวคิดผ่านตัวละครนั้น เป็นการแสดงแนวคิดผ่านการพูด การกระทำ หรือความคิดของตัวละครในเรื่อง

แนวคิดของนักเขียนจึงมีความสำคัญ เพราะเป็นสารที่ถูกส่งไปยังผู้อ่าน เรื่องสั้นที่นำมาศึกษาวิเคราะห์นี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์เฉพาะแนวคิดของนักเขียนในการสะท้อนปัญหาไทยมุสลิมจังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น โดยจะวิเคราะห์เรื่องสั้นเหล่านั้นตามลำดับต่อไปนี้

1. เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหาทางด้านการศึกษา

ไทยมุสลิมมีมาตรฐานการศึกษาต่ำ เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากความเข้าใจผิดเกี่ยวกับศาสนา และการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี ที่แตกต่างไปจากชาวไทยที่นับถือ

ศาสนาอื่น เพราะไทยมุสลิมถือว่าขนบธรรมเนียมประเพณีที่ตนปฏิบัติอยู่ เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางศาสนา และจะไม่ยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีที่นอกเหนือไปจากที่ตนปฏิบัติอยู่โดยอ้างว่าเป็นการผิดหลักศาสนา

ลักษณะปัญหาทางการศึกษาที่ปรากฏในเรื่องสั้นนั้น มีแง่มุมแตกต่างกันออกไป เช่น ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา การจัดการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการ การก่อการร้าย การแต่งงาน และการไปเรียนในประเทศมาเลเซีย สาเหตุเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบกลายเป็นปัญหาทางการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะชาวไทยมุสลิม นักเขียนได้นำเสนอแนวคิดเพื่อสะท้อนให้เห็นแง่มุมของปัญหาในลักษณะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังนี้

1.1 ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา

เรื่องสั้นหลายเรื่อง เช่น คนไกล, มีใครจะรู้ได้, เข้าวันหนึ่ง, มรสุม, บาระเค็ง และ ลูกแพะสิบสามตัว ของ พนม นันทพฤษดิ์ เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นว่าแม้รัฐจะพยายามสนับสนุนให้เด็กไทยมุสลิมได้มีโอกาสในการเข้าเรียนในโรงเรียนมากขึ้น เปิดโอกาสและจัดบริการทางการศึกษาให้อย่างทั่วถึง แต่ยังมีเด็กไทยมุสลิมเป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนและสามารถใช้บริการที่รัฐจัดให้ เพราะเด็กเหล่านี้ประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สภาพชีวิตความเป็นอยู่และฐานะทางครอบครัวยากจน พ่อแม่ไม่มีรายได้พอที่จะให้บุตรหลานของตนไปโรงเรียนได้ เด็กไทยมุสลิมจำนวนมากไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนระดับประถมศึกษา หรือเรียนรู้อแล้วไม่สามารถเรียนต่อในระดับสูงขึ้นไปได้ เพราะต้องช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว เด็กบางคนมีสติปัญญาดี มีความขยันหมั่นเพียรแต่ไม่สามารถเรียนต่อในระดับสูงได้เพราะโรงเรียนอยู่ห่างไกลพวกเขาจึงต้องเข้าไปเรียนต่อในเมือง ทำให้เกิดปัญหาคือ พ่อแม่มีรายได้ไม่เพียงพอที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่าย อย่างเช่น

เข้าวันหนึ่ง ของ พนม นันทพฤษดิ์ เป็นเรื่องสั้นที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการศึกษาของเด็กไทยมุสลิมที่ค่อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งสืบเนื่องมาจากความยากจน ะเห็บเด็กชาวบ้าน พ่อแม่มีฐานะยากจนต้องออกจากโรงเรียนเพื่อไปช่วยพ่อแม่ทำมา

หากิน แม้ว่าจะมีผลการเรียนดีก็ไม่สามารถเรียนต่อในระดับสูงได้ ะเห็บจึงเป็นภาพตัวแทนที่นักเขียนชี้ให้เห็นปัญหาอย่างตรงไปตรงมา

การต้องออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นประถมหกนั้น เป็นเรื่องธรรมดาของเขา รวมทั้งเด็ก ๆ ที่นั่นทุกคน แม้จะเห็บจะมีที่ทำงานเป็นเด็กมีความจำดี ชอบอ่านหนังสือที่ครูเอามาจากในเมือง บางครั้งยังเคยกล้าที่จะขอหยิบยืมหนังสือ เริงรมย์จำพวกนิยายรายสัปดาห์ของครูสาวที่มาจากในเมืองบางคนอื่นด้วยซ้ำ สอบทุกครั้งก็มักได้ที่ต้น ๆ ครั้งสุดท้ายก่อนที่จะออกจากโรงเรียนก็ได้ที่ 1 เปอร์เซ็นก็สูงเสียจนครูบางคนบ่นเสียคายที่ไม่ได้ไปเรียนต่อในอำเภอ

(เช้าวันหนึ่ง, หน้า 75-76)

เด็กไทยมุสลิมมีอยู่เป็นจำนวนมากที่ต้องออกจากโรงเรียน อย่างเช่น ะเห็บ พวกเขากลายเป็นแรงงานสมบูรณ์เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว สภาพปัญหาที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะที่เกิดขึ้น และมีอยู่จริงในจังหวัดชายแดนภาคใต้

มีใครจะรู้ได้ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนนำเอาปัญหามาตีแผ่ให้เห็นถึงรายละเอียดของความไม่เสมอภาคทางการศึกษา ปัญหาอีกส่วนหนึ่งเกิดจากรัฐที่ไม่สามารถจัดบริการทางการศึกษาได้อย่างทั่วถึง โรงเรียนในระดับสูงขึ้นไปต่อจากระดับประถมศึกษา มีอยู่เฉพาะในตัวเมือง ได้แก่ อำเภอ ในขณะที่จะไม่มีโรงเรียนที่เปิดสอนสูงกว่าระดับชั้นประถมศึกษา เป็นเหตุให้เด็กขาดโอกาสทางการศึกษา ถึงจะมีสติปัญญาดี มีความต้องการที่จะเรียนต่อก็ไม่สามารถเรียนได้ เพราะพ่อแม่ยากจนไม่มีเงินส่งเสียให้บุตรหลานของตนไปโรงเรียนได้ ยิ่งพ่อแม่ไม่เห็นความสำคัญและคุณค่าของการศึกษาแล้ว ความจำเป็น ได้แก่ การอาศัยแรงงานจากเด็กในการประกอบอาชีพ จะกลายเป็นตัวชี้ขาดไม่让孩子มีโอกาสทางการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป อย่างเช่น รอฮีม ซึ่งเป็นเด็กเรียนดี สอบได้คะแนนสูงและได้รับรางวัลการเรียนดีจากครูใหญ่ เขาต้องการเรียนต่อ แต่พ่อแม่ไม่ให้เขาเรียนจึงต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยพ่อประกอบอาชีพจับปูขายเพื่อเป็นรายได้เลี้ยงดูครอบครัว นักเขียนสะท้อนปัญหาผ่านคำพูดของตัวละคร ได้แก่ รอฮีม กับพ่อ

"ปะ...ผมจะไปสอบเรียนต่อที่อำเภอ โรงเรียนที่ไฉ่เต็งมันเรียน
อยู่นะ...ครูเขาจะพาไปสมัครเอง ใครจะไปสมัครเรียนต่อ เขาจะพา
ไปพร้อม ๆ กัน...ครูบอกว่าให้ไปคัดสำมะโนครัวไว้ เพราะเขาจะ
เอา ปะไปคัดเอาไว้ละ..."

เจ้าน้องชายคนเล็กเอื้อมมือมาหยิบปากกาที่วางแววาวอยู่ใน
กล่องชั้นดู พ่อทอดตามองมันนิดหนึ่งก่อนจะหันหน้ามามองหน้าเขาด้วย
สายตาแปลก ๆ และพุกขึ้นเสียงหนัก ๆ

"อะไรวะ...ต้องไปเรียนในอำเภอนั้นเชียวระอะ...ข้าว่ามัน
จะยุ่ง แล้วที่บ้านนี้ใครจะช่วยข้า...เออ เอาไว้ข้าจะลงไปคุยกับ
ครูเขาก่อน ไม่รู้เขาจะทำกันยังไงบ้าง ไว้สักวันสองวันก่อนเถอะ..."

(มีใครจะรู้ได้, หน้า 66)

นอกจากความยากจนแล้ว การไม่เห็นความสำคัญและคุณค่าของการ
ศึกษาก็เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เด็กไทยมุสลิมขาดโอกาสทางการศึกษา อย่างในกรณีของ
รอฮีม ซึ่งพยายามเก็บเงินด้วยตัวเองจนเพียงพอกับค่าใช้จ่าย แต่พ่อก็ไม่ยอมให้เรียน เพราะ
ต้องการให้รอฮีมประกอบอาชีพในการจับปูซึ่งเป็นรายได้ช่วยครอบครัว ผู้ปกครองอย่างเช่น
พ่อของรอฮีมมีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ความจำเป็นในการ
ยังชีพกับความสำคัญทางการศึกษา ดูเหมือนว่าการยังชีพเป็นสิ่งที่เขาเห็นว่ามีคุณค่ามากกว่า
นัก เขียนชี้ให้เห็นปัญหาผ่านคำพูดตัดบทของพ่อที่ไม่ให้รอฮีมไปเรียนต่อในอำเภอว่า

"...เออ...ไอ้ฮีม มึงคิดยังไงนะ มึงนะ ออกโรงเรียนมาแล้ว
โตแล้วจะไปเรียนกับเขาได้อย่างไร แล้วถ้าเอ็งไปเรียนคนหนึ่ง ข้าก็
เหมือนกับขาดวน เอ็งก็เห็นว่ามันยุ่งขนาดไหน โฟงพานั้นข้าจะทำคน
เดียวได้ยังไง หัวเค็ดตึนขาดข้าก็ไม่ให้เอ็งไป...เรียนมันทำไมนัก
หนาวะ แล้วเอ็งก็รู้รึเปล่าว่ามันต้องเสียอีกหลายปี ใครจะให้เงินเอ็ง
เงินมยุแค่นั้นมันไม่พอหรือ ไฉ่เต็งมันมันได้ซิ พ่อมันรวยข้าก็บอก
แล้ว... มยุทำโฟงพานี้แหละ ได้เงินแล้วค่อยซื้อเครื่องทำเรื่องยุ่ง

ทำอวนลาก มันก็ไปได้ น้องเอ็งก็ตั้งสี่ ลำพังข้าจะมาเลี้ยงพวกมันทัน
 เรอะ... ข้าไม่ให้เอ็งไป... หัวเค็ดตีนขาดข้าก็ไม่ให้เรียน..."

(มีใครจะรู้ได้, หน้า 73)

การที่รัฐไม่สามารถให้บริการทางการศึกษาได้อย่างทั่วถึงกลายเป็น
 สาเหตุให้เกิดช่องว่างทางการศึกษาระหว่างคนรวยกับคนจน นักเขียนได้ชี้ให้เห็นปัญหาใน
 กรณีของกิมเต็งกับรอสีม ซึ่งได้ร่วมเรียนมาด้วยกัน พ่อของกิมเต็งเป็นเจ้าของร้าน มีฐานะทาง
 เศรษฐกิจดี มีเงินพอที่จะส่งกิมเต็งซึ่งเรียนอ่อนกว่ารอสีม เข้าไปเรียนต่อในอำเภอได้ ทั้งที่
 กิมเต็งสอบเข้าโรงเรียนประจำอำเภอไม่ได้ แต่พ่อไปวิ่งเต้นกับผู้ใหญ่ในวงการศึกษาก็ได้แก่
 ศึกษาธิการอำเภอ ในที่สุดกิมเต็งก็ได้เข้าเรียนในโรงเรียนประจำอำเภอซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ
 รอสีมเป็นเด็กเรียนดีแต่ยากจน ทำให้ไม่สามารถเรียนต่อได้ นอกจากนักเขียนจะสะท้อน
 ให้เห็นช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนแล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นความเหลื่อมล้ำ และความ
 ไม่เป็นธรรมในโอกาสทางการศึกษาอีกด้วย การวิ่งเต้นและการอาศัยเส้นสายยังมีอยู่ทั่วไป

กิมเต็งเรียนไม่เก่งเท่าเขา ตอนเรียนที่โรงเรียนในตำบลก็ได้ที่
 ตั้งสิบกว่า แต่พ่อของเขาซึ่งเป็นคนรับซื้อกุ้ง ซื้อปูทะเลอยู่ที่หัวท่านั้นมี
 เงินจึงส่งเข้าไปเรียนในเมืองได้ เขาได้ยืมครูพูดกันว่า กิมเต็งสอบ
 เข้าโรงเรียนประจำอำเภอที่นั่นไม่ได้ แต่พ่อของเขาวิ่งเต้นทางการศึกษา
 อำเภอ จึงได้เข้าไปเรียนในที่สุด

(มีใครจะรู้ได้, หน้า 64)

นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นแง่มุมของปัญหาที่เกิดจากผู้ปกครองไม่เห็น
 ความสำคัญและคุณค่าของการศึกษาแล้ว ยังได้แสดงแนวคิดโดยการนำเอาลักษณะตรงกันข้าม
 มาจำแนกให้เห็นว่า ผู้ปกครองอีกส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่ตระหนักถึงความจำเป็นของการศึกษา เช่น
 เรื่อง บาระเต็ง ของ พนม นันทพฤษ ซึ่งนักเขียนได้ชี้ให้เห็นค่านิยมในการศึกษาที่ว่า การ
 เรียนสูง ๆ เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล เป็นที่พึงของบุคคลในครอบครัวและไม่ต้องทำงานหนัก
 บาระเต็งซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิมอายุ 46 ปี มีสวนยางพาราเป็นมรดกตกทอดมาจากพ่อจำนวน

4 ไร่ เขาทำมาหากินเลี้ยงดูภรรยาและลูก 5 คน นอกจากทำสวนยางพาราแล้วยังมีอาชีพเสริมด้วยการหาปูหยาปลาและตัดยอดจากชาย เมื่อโรงงานปลาป่นมาตั้งอยู่ใกล้บ้านจึงตัดไม้เนื้อแข็งส่งโรงงาน ทั้งที่ทำงานด้วยความอดทนแต่รายได้ก็ไม่เพียงพอที่จะส่งเสียให้ลูกเรียนสูงขึ้นไป ลูกคนหัวปีและคนที่สองต้องออกจากโรงเรียนเมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เขาไม่สามารถส่งเสียลูกทั้ง 2 คน ไปเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาตอนปลายในตัวอำเภอ บาระเต็งก็เหมือนกับผู้ปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยทั่วไป เมื่อตัวเองไม่มีการศึกษาจึงลำบากและทำงานหนัก บทเรียนจากชีวิตทำให้เขาเป็นห่วงอนาคตลูก ผู้ปกครองอย่างบาระเต็งถือได้ว่า เป็นบุคคลที่ตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษา

เขาส่งลูกคนที่สามไปอยู่กับญาติในตัวอำเภอเพื่อ เรียนต่อทันทีที่จบ
 ป.4 จากโรงเรียนในตัวตำบล
 อย่างน้อยเขาคิดว่ามันจะต้องเรียนได้จบ ม.6 และถึงตอนนั้น
 เขาจะให้มันเป็นครู
 จะได้เป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล จะได้ช่วยน้อง ๆ และจะได้ไม่
 ต้องทำงานหนักอย่างที่เขาคือเป็นอยู่

(บาระเต็ง, หน้า 77)

หัวข้อของผู้ปกครองที่ต้องส่งลูกเรียนนั้นสูญเสียสละทุกอย่าง บาระเต็ง
 จึงเป็นตัวแทนที่นักเขียนนำมาแสดงให้เห็นภาพแห่งความทุกข์ยากที่พวกเขาต้องประสบกับความ
 ลำบากที่สืบเนื่องมาจากการศึกษาของลูก ชาวนชนบทยากจนและอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง จึง
 จำเป็นต้องขวนขวายหาเงินให้ลูกได้เรียน นักเขียนบรรยายว่า

หักค่ากิน ค่าน้ำมันเรือแล้วก็เหลือเพียงวันละร้อยกว่าบาทก็พอกิน
 พอใช้ไปวัน ๆ ที่เหลือก็ต้องเก็บไว้ผ่อนเรือบ้าง ไว้ให้ลูกที่เรียนหนังสือ
 ชื่อของกินของใช้บ้าง

(บาระเต็ง, หน้า 79)

มรสุม ของ พนม นันทฤกษ์ เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นปัญหาการศึกษาอีกด้านหนึ่งซึ่งพ่อแม่มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของการศึกษา อย่างเช่น กิมที่ต้องออกจากโรงเรียนไปรับจ้างออกเรือกับเช่าเลาะห์ เมื่อโตขึ้นเขามีครอบครัวและลูก เขาจึงต้องการให้ลูกได้เรียน ความต้องการนี้เองทำให้เขาต้องพยายามทำงาน ด้วยการออกเรือไปหาปลาจนถึงน่านน้ำอินเดีย ทั้งที่รู้ว่ามือนั้นทรายนวด้าน จุดประสงค์ของเขามืออย่างเดียวคือหาเงินเพื่อให้ลูกเรียน

"ฉันรู้... เพื่อนรุ่นฉันไปติดคุกอยู่พม่าก็มี ที่ไปโดนพวกแขกยิงเรือแตกก็หลายคน แต่ใจก็คิดว่าดีกว่าอยู่กับที่ ฉันยังหนุ่ม... แล้วก็ไม่ว่าจะพึ่งใคร ที่บ้านก็หวังที่ฉัน ก็จะไปมันสักสองสามเที่ยว พอเก็บเงินได้สักก้อนก็หยุด หาเรือเหมือนของปู่สูลักล่า ซื้อให้ป๊ะ แล้วให้ป๊ะเสริมมันได้เรียนหนังสือสักคน..."

(มรสุม, หน้า 86)

คนไกล เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่พนมสะท้อนให้เห็นปัญหาเด็กไม่ได้เรียนเพราะต้องย้ายติดตามพ่อแม่ อพยพเร่ร่อนไปรับจ้างกรีดยางตามสวนยางพาราในต่างถิ่น การที่พ่อแม่ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ปัญหาที่ติดตามมาก็คือลูกไม่มีโอกาสได้เข้าโรงเรียนเพราะต้องย้ายติดตามพ่อแม่ไปเรื่อย ๆ จนกลายเป็นคนเถื่อน ไม่มีหลักฐานการแจ้งเกิด อายุพันกำหนดการเข้าโรงเรียน สภาพเช่นนี้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีอยู่เป็นจำนวนมาก นักเขียนได้สร้างตัวละครอย่างบาจึขึ้นมา ซึ่งเป็นไทยมุสลิมประกอบอาชีพด้วยการกรีดยาง ไปอยู่ที่ไทม์มีภรรยาที่นั่น นอกจากจะไม่รับผิดชอบครอบครัวแล้วยังขี้เมาอีกด้วย ภรรยาคนสุดท้ายของบาจึเห็นว่าเขาเอาแต่เมาไม่รับผิดชอบครอบครัวนางจึงสู้ทำงานและเก็บเงินออมเสียเอง แต่ก็ไม่สามารถส่งชาวลูกชายที่เกิดมาจากบาจึเข้าโรงเรียนได้ เพราะอายุ 15 ปี ซึ่งเป็นการพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับไปเรียบร้อยแล้ว

นางทำแต่งงาน และเก็บส่วนหนึ่งไว้ นางไม่คิดถึงใครนอกจากไอ้
 ขาว นางเคยบ่นอยู่เสมอว่า..."ถ้าพ่อมันไม่ใช่ไอ้คนเกื่อนคนจระนี่ ไอ้
 ขาวมันคงได้เข้าโรงเรียน ได้ขึ้นทะเบียนเหมือนเพื่อนเขา นี่มันตั้ง
 สิบห้าเข้าแล้ว หนังสือก็ไม่รู้จักตัว...คิด ๆ แล้วกูเจ็บใจนัก ไม่น่า
 ตามมันมาเลย กูมันโง่..."

(คนไกล, หน้า 50)

ลูกแพะสิบสามตัว ของ พนม นันทฤกษ์ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่
 นักเขียนได้นำเอาปัญหาทางการศึกษาที่เกิดจากความยากจนมาแยกแยะให้เห็นรายละเอียด
 ความยากจนมีผลกระทบต่อชีวิตของเด็ก ๆ ที่อยู่ในวัยศึกษา ปัญหาเหล่านี้มีให้พบเห็นอยู่เสมอ
 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อย่างเช่น มาชิต้า เด็กหญิงอายุสิบสี่ปี เธอเป็นลูกสาวคนที่สี่ของ
 ครอบครัวแวยุโช๊ะ แม้ว่ามาชิต้าจะเป็นเด็กที่กำลังอยู่ในวัยเรียน แต่เธอก็ต้องช่วยครอบครัว
 ทำงาน ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่หลักของเธอ 3 อย่างคือ เลี้ยงแพะสิบสามตัว ไปโรงเรียน และ
 การรอรับคำสั่งเพื่อช่วยพ่อแม่ทำงาน ทั้งที่มาชิต้าเป็นคนเรียนเก่ง แต่ต้องประสบปัญหาการ
 เรียนเพราะฐานะทางครอบครัวของเธอยากจน นักเขียนได้บรรยายให้เห็นภาพความยากจน
 ของครอบครัวของเธอโดยผ่านการบรรยายเรื่องคอนหนึ่งว่า

แวยุโช๊ะจัดเป็นคนยากจนที่สุดคนหนึ่งในหมู่บ้าน อันนี้สังเกตได้จาก
 การที่เขาได้รับชะภาคเสมอ เมื่อถึงช่วงเดือนรอมฎอน หรือเดือนถือ
 ศีลอด ซึ่งคนมั่งมีจะต้องบริจาคทาน

(ลูกแพะสิบสามตัว, หน้า 3)

มาชิต้าต้องออกจากโรงเรียน เนื่องจากพ่อแม่ไม่มีเงินจะส่งเสียให้ไป
 เรียนต่อในเมือง การที่เธอต้องออกจากโรงเรียนโดยไม่สามารถไปเรียนต่อได้ เนื่องจาก
 ความยากจนเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสูญเสียโอกาสที่เป็นปัญหาเกี่ยวเนื่องมาจากความ
 ไม่เสมอภาคทางการศึกษา คนรวยหรือมีฐานะทางครอบครัวดีจึงจะมีโอกาสได้เรียนต่อใน

ในระดับสูงขึ้นไป เพราะโรงเรียนในระดับสูงมีอยู่แค่ในเมือง จึงทำให้เด็กยากจนในชนบทต้องสูญเสียโอกาสทางการศึกษาไปโดยไม่มีทางเลือกใดๆ นักเขียนได้แสดงแนวคิดชี้ให้เห็นปัญหาผ่านคำพูดของมาซิด้าที่พูดกับครู

"เมื่อวานหนูถามแม่อีกทีเพื่อจะถามออกครูว่า หนูจะได้มาเรียนหรือเปล่า ป๊ะบอกว่ายังไม่ไปได้หรอก เงินเกือบพันห้าในมากไป ป๊ะไม่มีแล้วป๊ะก็ไม่อยากให้ไป อยากให้อยู่ช่วยแม่ แกว่าหนูเป็นผู้หญิงแล้วก็ไปแซกเรียนไปก็เป็นนายไม่ได้... แต่แกว่าที่สำคัญคือเงินตั้งเกือบพันห้า ซาคินนี่ก็คงหาไม่ได้"

(ลูกพะละสิบสามตัว, หน้า 8)

หรือจะเลือกวันวาน ของ บัณฑิต สำคาสลี เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนนำเอาสภาพชีวิตความเป็นอยู่มาตีแผ่ให้เห็นแง่และลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้น พ่อแม่ชาวชนบทซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับทัศนคติ ความคิด และความเชื่อที่ล้าหลัง ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง เคยอยู่อย่างไรก็ให้เป็นไปอย่างนั้น ทาบลา ทำสวนยาง เลี้ยงลูกครอบครัวไปตามมีตามเกิด ลูกที่เกิดมาคนโตจะช่วยดูแลเลี้ยงน้อง รวมทั้งช่วยทำนาเป็นการแบ่งเบาภาระของพ่อแม่อีกด้วย ลูกที่เป็นเพศหญิงจึงไม่ค่อยมีโอกาสเข้าเรียนต่อในระดับสูงขึ้นไป เพราะต้องรับภาระในการดูแลเลี้ยงน้อง ทำเสมือนหนึ่งแม่บ้านแทนแม่ทุกอย่าง

เจ๊ะกับแม่กริตยงได้วันละสองแผ่น แต่ต้องใช้เวลานานโข ด้วยเหตุที่ต้นยางอายุมากแล้ว เปลือกที่เจ๊ะกับแม่กริตยงอยู่ทุกวันนี้จึงแข็งและค้ำคาน แข็งและค้ำคานจริง ๆ กว่าที่เสี้ยนกิ่งกริต ทั้งห้าแผ่นยางก็จวนเที่ยง ระหว่างนั้นฉันจะรีบไปทุ่งนา เพื่อไปดูเบ็ดที่ลงไว้เมื่อเย็นวาน แล้วจึงกลับบ้าน อาบน้ำอาบน้ำไปโรงเรียนกับน้องชายคนที่สาม ส่วนน้องสาวคนสุดท้องเป็นหน้าที่ของน้องสาวคนที่ถัดจากฉัน เธอจะดูแลน้องแทนแม่ทุกอย่าง เธอจึงไม่มีโอกาสไปโรงเรียนเหมือนฉันและเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกับเธอ

(หรือจะเลือกวันวาน, หน้า 22)

ทางเลือกของอาชีวะ ของ ทักษิณ สลาตัน เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นความยากจนเป็นปัญหาและมีผลกระทบต่อการศึกษา อาชีวะนักเรียนหญิงที่เรียนจบระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เธอเกิดความรู้สึกเล็ดลึนใจไม่ถูกว่าจะเลือกเรียนต่อโดยสอบเข้ามหาวิทยาลัยดี หรือว่าจะกลับไปช่วยแม่ทำงานดี เนื่องจากพ่อทิ้งแม่ไปรับจ้างทำงานที่มาเลเซียแล้วหายเงิบไปไม่มีข่าวคราว ปล่อยให้เธอเป็นภาระส่งเสียเลี้ยงดูของแม่อยู่คนเดียว แม่ต้องไปรับจ้างปอกเปลือกกุ้งส่งห้องเย็นเพื่อหาเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว รวมทั้งเลี้ยงดูและส่งเสียให้อาชีวะเรียนจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เพราะความจนนี้เอง เมื่อเรียนจบแล้วมีคนมาขอแต่งงานและมีทุนการศึกษาของรัฐบาลให้เลือก เธอกลับเลือกการกลับไปช่วยแม่ทำงานด้วยการรับจ้างปอกเปลือกกุ้งส่งห้องเย็น

ทางเลือกของอาชีวะ เป็นเรื่องสั้นที่นักเขียนชี้ให้เห็นว่าการศึกษาไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้ ในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะไทยมุสลิมซึ่งมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการศึกษา แม้ว่ารัฐบาลจะให้ทุนและสิทธิพิเศษแก่ไทยมุสลิมในการศึกษาต่อระดับมหาวิทยาลัยเพราะการเรียนในระดับมหาวิทยาลัยต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงเรียนจบแล้วยังประสบกับการว่างงาน อีกการรับสมัครงานแต่ละครั้งมีตำแหน่งงานน้อย แต่ผู้สมัครมีจำนวนมาก สภาพดังกล่าวได้กลายเป็นปัญหาการว่างงานที่มีผลกระทบต่อการศึกษา นั่นก็คือมีผู้ไม่เห็นความจำเป็นของการศึกษาเพิ่มจำนวนมากขึ้น เพราะถือว่าจนอยู่แล้วยิ่งเรียนก็ยิ่งจนเนื่องมาจากไม่มีงานทำ การที่มีงานทำไม่ว่าจะเป็นงานอะไรก็ได้ถ้าสุจริต และมีเงินเป็นรายได้เพียงพอกับการใช้จ่ายในครอบครัว เท่านั้นก็เพียงพอแล้ว นักเขียนได้สะท้อนภาพให้เห็นแนวคิดว่ามีลักษณะเช่นนี้จึงมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการศึกษา กลุ่มผู้เห็นด้วยเชื่อว่าการเรียนจบระดับมหาวิทยาลัยจะสามารถหางานทำได้ และมีรายได้ดี

"อาชีวะ ควรไปเรียนต่อเพราะเธอทำคะแนนเทอมนี้ได้ดี" แวซง เพื่อนสาวให้ความเห็น "เธอออกไปอยู่บ้าน ไม่นานก็แต่งงาน จะช่วยแม่ของเธอได้แน่หรือ?" แอเซาะเพื่อนจากยะลาติง "เธอเรียนจบมหาวิทยาลัย มีงานทำเงินดี แม่ของเธอไม่ลำบาก" แวมูเนาะ เพื่อนจากราธิวาสเสนอแนะ "ลองไปสอบชิงทุนการศึกษาของกระทรวง

มหาดไทยและ ศอ.บต.ใช้สิทธิมุสลิมชีอะะ" ฟาตีเมาะลูกโต๊ะครูชี้ทาง
ออก

(ทางเลือกของอาชีอะะ, หน้า 87)

ในขณะที่เดียวกัน บุคคลบางกลุ่มเห็นว่า การศึกษาไม่มีความจำเป็น การมีงานทำต่างหากเป็นวิธีที่ดีกว่า เพราะการเรียนในระดับสูงถึงมหาวิทยาลัยต้องใช้จ่ายสูงมาก เรียนจบแล้วไม่มีงานทำ ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดการสับสนไม่แน่ใจ เรียนจบแล้วจะมีงานทำหรือไม่ นักเรียนเป็นจำนวนมากที่ต้องออกจากโรงเรียนเนื่องจากประสบกับปัญหาในสภาพเช่นนี้ นักเขียนได้สร้างอาชีอะะขึ้นมา เสมือนหนึ่งกับเป็นตัวแทนของเด็กไทยมุสลิมกลุ่มหนึ่งที่มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ไม่แตกต่างไปจากอาชีอะะ ต้องพลาดโอกาสทางการศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ประกอบด้วยเสียงคัดค้าน และความเชื่อที่เกิดจากความคิดเห็นของตนเองรวมทั้งสภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป เด็กไทยมุสลิมมีอยู่เป็นจำนวนมากที่ไม่สามารถเรียนในระดับมหาวิทยาลัยได้ ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลมีทุนสนับสนุนให้สิทธิพิเศษซึ่งเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่ามีเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น

"อย่าเรียนเลยอาชีอะะ ช่วยเมาะทำงานเดอะไม่นานเก็บเงินได้
มาก จะทำอะไรได้ตามต้องการ"

"อาชีอะะ การเรียนระดับสูงต้องใช้เงินมากและใช้เวลาเรียนถึง
4 ปี มันไม่ใช่่ง่ายนะ"

(ทางเลือกของอาชีอะะ, หน้า 88)

ด้วยเหตุนี้เอง อาชีอะะจึงตัดสินใจไปรับจ้างปอกเปลือกกุ้งส่งห้องเย็น แม้จะเป็นอาชีวะที่ไร้เกียรติ แต่เธอมีความพึงพอใจและมีความสุข การตัดสินใจไปทำงานรับ-จ้างปอกเปลือกกุ้งส่งห้องเย็นของอาชีอะะจึงเป็นภาพพ้องชี้ให้เห็นความคิดที่สับสนของผู้คนที่มีความต้องการศึกษา เรียนจบแล้วว่างงานเป็นหลักฐานยืนยันให้เห็นว่า การมีงานทำไม่ได้ขึ้นอยู่กับการศึกษาหากแต่อยู่ที่โอกาสมากกว่า การที่อาชีอะะเลือกไปรับจ้างปอกเปลือกกุ้งจึงเท่ากับเป็น

การตัดสินใจเลือกโอกาสอย่างน้อยก็คือมีงานทำเอาไว้ก่อน เพราะการมีงานทำย่อมหมายถึงการมีรายได้ไม่เป็นการเสี่ยงเหมือนกับการเรียนในมหาวิทยาลัยที่ต้องใช้เงินมากและใช้เวลานานถึง 4 ปี เมื่อเรียนจบมาแล้วก็ไม่มีหลักประกันแน่นอนว่าจะมีงานทำ

"อาซีซะ ถึงเรียนจบมหาวิทยาลัยใช้ว่ามีงานทำดังที่คิด รุ่นที่เธอหลายคนเรียนจบแล้วยังไม่มีงานทำ รับสมัครงานเพียง 2-3 ตำแหน่ง แต่สมัครเป็นหมื่นเป็นล้าน"

(ทางเลือกของอาซีซะ, หน้า 88)

1.2 การจัดการศึกษาไม่ตอบสนองความต้องการ

เนื่องจากครูส่วนใหญ่ในโรงเรียนเป็นผู้ที่นับถือศาสนาพุทธมีความแตกต่างจากไทยมุสลิมทั้งภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบกับความล่าช้าของหลักสูตรเนื้อหาวิชา และวิธีการสอนของครูยังไม่ทันมาการก้าวหน้า การเรียนการสอนจึงไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทั้งที่การศึกษาของเยาวชนไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เน้นหนักในด้านวิชาสามัญ ระบบการศึกษาจึงไม่ตอบสนองความต้องการ เป็นเหตุให้ผู้ปกครองบางคนมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการศึกษา แม้ว่าบุตรหลานของตนจะเป็นเด็กเรียนดีมีสติปัญญา รัฐสนับสนุนด้วยการจัดหาทุนให้ พวกเขาจะไม่ยินยอมให้บุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ หลังจากจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว แต่จะส่งเข้าเรียนในโรงเรียนเอกชน เพราะโรงเรียนเอกชนได้รับการเชื่อถือจากประชาชนโดยทั่วไปว่าเป็นสถานสอนศาสนาที่มีการสอนที่ดี มีการศึกษาอบรมเกี่ยวกับศาสนาอิสลามและวิชาอื่น ๆ ตามที่กำหนดไว้ สะดวกมากกว่าโรงเรียนของรัฐเพราะไม่มีชั้น ไม่มีกำหนดเวลาเล่าเรียน ผู้ที่จบการศึกษาจากเอกชนจะได้รับการยกย่องจากสังคมในฐานะที่มีความรู้ทางศาสนา และยิ่งไปกว่านั้น ถ้ามีโอกาสไปศึกษาวิชาศาสนาต่อยังต่างประเทศด้วยแล้ว จะมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของประชาชนมากขึ้น มีโอกาสที่จะได้เป็นโต๊ะครูหรือผู้นำศาสนา โดยเฉพาะการเป็นโต๊ะครูที่มีชื่อเสียง มีลูกศิษย์มากจะเป็นที่นับถือของประชาชน จนสามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่อย่างมั่งคั่งและมั่นคงได้อีกด้วย

ไทยมุสลิมจึงนิยมเรียนทางด้านศาสนา ข้อเท็จจริงนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการให้เกียรติและการยกย่องนับถือผู้ที่ศึกษาในด้านศาสนาเป็นอย่างสูง

นอกจากนี้ยังมีบุคคลบางกลุ่มมีความรู้สึกในทางชาตินิยม เห็นว่าการเรียนหนังสือไทยจะทำให้ถูกกลืนชาติ จึงพยายามที่จะหลบหลีกหรือหลีกเลี่ยงไปเรียนเสียนอกประเทศ บุคคลกลุ่มนี้แม้จะมีไม่มากนักแต่ก็ยังมีอยู่ และอาจเป็นตัวอย่างหรือชักชวนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม การที่เด็กไทยมุสลิมไม่อาจศึกษาในระดับประถมศึกษา หรือสูงกว่าได้ตามหลักสูตรนั้น ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากผู้ปกครองไม่เต็มใจให้เด็กเรียนในโรงเรียนของรัฐ เพราะเป็นการขัดกับความรู้สึก ด้วยเหตุนี้เองผู้ปกครองจึงนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาศาสนาในปอเนาะ (ขจัตภัย บุรุษพันธ์, 2526 : 117) ด้วยเหตุนี้เอง ปอเนาะจึงกลายเป็นสถานบันการศึกษาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

วัยวารฤผ่านเลย ของ กูปีเยาะ บูเต๊ะ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจน นักเขียนใช้กลวิธีในการผูกเรื่องสร้างตัวละครขึ้นมาแล้วแสดงแนวคิดผ่านตัวละคร และเหตุการณ์ในการดำเนินเรื่อง เพื่อให้เห็นลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง คินซึ่งมีพ่อและแม่ประกอบอาชีพด้วยการทำสวนยางพอเลี้ยงครอบครัวให้อยู่รอดแต่มีความมั่งมัน และเคร่งครัดในหลักการของศาสนาอิสลาม พ่อไม่ยอมให้คินไปสอบชิงทุนเรียนต่อในระดับชั้นประถมศึกษา แม้ว่าคินจะเป็นเด็กเรียนดีมีสติปัญญาหลักแหลม เมื่อครูใหญ่พูดชี้แนะพ่อของคินด้วยการให้คินไปสอบชิงทุน พ่อกลับยืนยันให้คินไปเรียนต่อในปอเนาะ เพราะเห็นว่าเป็นการศึกษาในทางศาสนาซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของมุสลิม มูลเหตุจูงใจสำคัญที่ทำให้คินต้องไปเรียนต่อปอเนาะ นักเขียนได้ชี้ให้เห็นทัศนคติของผู้ปกครองที่มีต่อการศึกษาด้านศาสนาด้วยความเชื่อถือว่า เมื่อเรียนจบแล้วจะสามารถเป็นผู้นำทั้งชุมชนและศาสนาได้อย่างดี นักเขียนแสดงแนวคิดผ่านคำพูดตัวละครว่า

"เราต้องให้ลูกปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นมุสลิมอย่างแท้จริง และเพื่อเป็นผู้นำชุมชนมุสลิมในหมู่บ้านเรา" สามีเปลี่ยนเสียงจากอาการรำพึงมาเป็นแสดงความเด็ดเดี่ยวเชื่อมั่น และด้วยสำนวนโวหารกรรมกรรมมัสยิด ผู้ผ่านการดูงานและทัศนศึกษาจากเมืองปัตตานีมาแล้ว

"เราต้องให้ลูกคิม เรียนปอเนาะที่ปัตตานี เขาต้องได้กลับมาเป็น
อิหม่ามมัศยิดบ้านเรา" ภรรยาเสริมต่อด้วยแววตาฉายประกายความ
หวังสรีไส

(วัยวารฤผ่านเลย, หน้า 22)

นอกจากนักเขียนจะชี้ให้เห็นทัศนคติของผู้ปกครองที่มีต่อการเรียนทาง
ด้านศาสนาในลักษณะเช่นใดแล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นว่าเด็กที่เป็นนักเรียนมีความคิดและความ
ต้องการอย่างใด คิมเห็นว่าบ้านเมืองทุกวันนี้ขาดแคลนผู้รู้ทางศาสนาที่แท้จริง และการขาด
แคลนผู้รู้ทางศาสนาที่แท้จริงเป็นเหตุให้โลกเดือดร้อนวุ่นวาย นักเขียนได้ย้าแนวคิดให้เห็นถึง
ทัศนะของตนเองเพื่อตอกย้ำให้เห็นความสำคัญ และเป้าหมายที่แท้จริงในการเรียนทางด้าน
ศาสนา

"หังปะ หังมีะ และผมเองตกลงใจแน่นอนแล้วว่า มุสลิมเราต้อง
เรียนวิชาศาสนา วิชาทางโลกนั้นมีคนเรียนกันมานานแล้ว วันก่อน เอ้อ
คิมฮารีรายอนะ โค๊ะครูจากปัตตานีมาบรรยายธรรมที่มัศยิดว่า บ้าน
เมืองทุกวันนี้ ขาดแคลนผู้รู้ทางศาสนาที่แท้จริง โลกเราจึงเดือดร้อน
และวุ่นวายอยู่อย่างนี้ คนหัวดีต่างมุ่งไปเรียนทางโลกเสียหมด จบมา
แล้วเป็นใหญ่เป็นโต ก็ไม่เห็นว่าจะทำอะไรให้บ้านเมืองสงบร่มเย็นได้
บางคนกลับเป็นผู้ก่อความวุ่นวายเสียเองด้วยซ้ำ ถ้าเรียนรู้ทางศาสนา
นะ เราจะได้ช่วยกันเผยแพร่หลักจริยธรรม ชักจูงคนบาปให้หันมาสู่
แนวทางอิสลาม อัลลอฮูไม่ทรงเอาโทษผู้กลับใจ อ่อนน้อมถ่อมตนและ
เชื่อฟังพระองค์"

(วัยวารฤผ่านเลย, หน้า 22)

คำพูดของคิมแม้จะเป็นเด็กแต่ได้สะท้อนให้เห็นแนวคิดของนักเขียนได้
อย่างชัดเจน การที่ไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในปอเนาะหลังจากจบการศึกษาภาค
บังคับแล้ว แสดงให้เห็นค่านิยมทางการศึกษาที่มีต่อการศึกษาด้านศาสนาว่ามีความสำคัญ

และตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้มากกว่าการศึกษาของรัฐ ทั้งยังสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง และรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตของมุสลิมอีกด้วย สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ไทยมุสลิมไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐ ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาทางโลก หรือทางสามัญ อาจเป็นเพราะเกรงว่าบุตรหลานของตนจะประพฤติกฎปฏิบัติไม่เหมาะสม ไม่อยู่ในแนวทางของศาสนาหรืออาจถึงขั้นเปลี่ยนศาสนาก็เป็นได้ เพราะผู้ปกครองมักจะเกิดความรู้สึกว่าบุตรหลานยิ่งเรียนทางโลกอันเป็นสายวิชาสามัญสูงเท่าไร ก็จะทำให้ตัวห่างเหินจากศาสนาหรืออาจถึงขั้นเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่นในที่สุด ลักษณะดังกล่าวนี้มุสลิมจะยอมให้เกิดขึ้นไม่ได้ แม้ว่ารัฐจะมีทุนหรือสนับสนุนโดยให้สิทธิพิเศษ ผู้ปกครองบางคนจะเห็นว่าเป็นการจูงใจที่ไม่ถูกต้อง อย่างเช่น พ่อของดิฉันถูกรัฐใหญ่รับเราให้ส่งดิฉันไปสอบชิงทุนเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาแล้วไม่พอใจถึงกับพูดตบด้วยคำที่รุนแรงด้วยคำพูดที่ว่า "ถึงยากจนก็ไม่สิ้นคิดรับเงินจากพวกกาฟิรมาให้ลูก..." การที่นักเขียนนำเอาคำว่า "กาฟิร" ซึ่งเป็นคำที่หมายถึงคนนอกศาสนา มีลักษณะความหมายที่ไม่ดีต่อผู้ที่มีได้เป็นมุสลิม มาใช้ก็เพื่อจะเน้นให้เห็นว่า ผู้ปกครองที่มุ่งมั่นต่อการศึกษาในทางศาสนามีความรู้สึกและทัศนคติอย่างไรต่อการให้ทุนการศึกษาของรัฐ ทัศนคติที่เป็นลบจึงสะท้อนออกมาด้วยการปฏิเสธจากคำว่า "เงินจากพวกกาฟิร" ซึ่งเป็นการปฏิเสธที่หมายถึงความต้องห้ามอย่างเด็ดขาดอีกด้วย ปอเนาะจึงเป็นสถาบันการศึกษาที่พวกเขาเชื่อว่าสามารถทำให้ลูกหลานของพวกเขาเป็นคนดี และเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อสังคม ตอบสนองความต้องการทั้งโลกนี้และโลกหน้า

"ผมต้องการให้ลูกเป็นคนดี เป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อสังคม ทั้งโลกนี้และโลกหน้า การเรียนอย่างที่ครูใหญ่ต้องการนั้น มันเรียนเพื่อการกอบโกยความสุขสบายในโลกนี้ แต่จะเป็นความทุกข์อย่างสาหัสในโลกหน้า มันก็ไม่ตลอดสายนะครูใหญ่ ครูใหญ่เรียนรู้มากกว่าผม แต่ไม่มีดวงตาไว้ดูอัลลอฮ์ ครูใหญ่ดูแลทรัพย์สินเงินทอง แต่ผมมองข้ามสิ่งที่ครูใหญ่เห็นผ่านไปสู่อัลลอฮ์"

(วิจัยารฤผ่านเลย, หน้า 22)

ผู้ที่จบการศึกษาจากปอเนาะมักได้รับการยกย่องจากสังคมในฐานะที่มี
 ความรู้ทางศาสนา ยิ่งได้ไปศึกษาวิชาศาสนาต่างประเทศ หรือไปแสวงบุญประกอบพิธีฮัจย์
 ที่เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย ก็ยิ่งจะได้รับความเคารพ การยกย่องจากประชาชน
 เป็นอย่างมากอาจมีโอกาสได้เป็นผู้นำทั้งชุมชนและศาสนา ในฐานะทางเศรษฐกิจและทางสังคม
 คีชน อย่างเช่นดิน หลังจากเรียนจบจากปอเนาะ เมื่อเขาโตขึ้นได้เป็นอิหม่ามประจำมัสยิด
 ในฐานะทางเศรษฐกิจและทางสังคมคีชน มีภรรยาถึง 4 คน โดยไม่ต้องร่อนในการเลี้ยงดู
 ภรรยาและบุตร ในที่สุดได้ไปแสวงบุญที่เมืองมักกะฮ์ ประเทศซาอุดีอาระเบีย และได้เป็น
 ฮัจย์อย่างสมศักดิ์ศรี เป็นการแสดงให้เห็นว่า การเรียนทางศาสนาเป็นการเรียนที่ถูกคอง
 ถ้าเป็นผู้รู้ที่แท้จริง ประพฤติปฏิบัติในทางที่เหมาะสม สังคมจะให้การยอมรับ สามารถดำรง
 ชีวิตอยู่ได้อย่างมีเกียรติและศักดิ์ศรี

ทั้งศักดิ์ศรีแห่งความเป็นอิสลาม ทำให้ผู้คนทั้งหลายเคารพยำเกรง
 และยินดีเต็มทีเมืองท่านอกปากโหว่วานขอแรงช่วยกันไถนา เก็บข้าว
 ขุดหลุมปลูกยางพารา และงานอื่น ๆ อีกรูปาละ

เมื่อฐานะทางสังคมสูงเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ด้วยตำแหน่งอิหม่าม
 นายหัวมัสยิด ฐานะทางเศรษฐกิจก็เป็นที่ยอมรับตามมาจนเวลาผ่านไป
 10 ปี ท่านก็เดินทางไปแสวงบุญ ณ มหานครเมกกะฮ์ ประกอบพิธีฮัจย์
 กลับมาด้วยศักดิ์ศรีแห่งฮัจย์ในปัจจุบัน

(วัยวารฤผ่านเลย, หน้า 23)

มุสลิมให้ความสำคัญการศึกษาในทางศาสนามาก ด้วยเหตุนี้เอง ไทย
 มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงมีค่านิยมทางการศึกษาในด้านศาสนาสูง โดยเฉพาะการ
 ศึกษาในปอเนาะนั่นถือว่าเป็นระบบการศึกษาที่สร้างความถูกต้องให้เกิดขึ้นแก่สังคม การยึด
 ศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตย่อมได้รับประโยชน์ทั้งโลกนี้และโลกหน้า นอกจากนี้มัก
 เขียนยังนำเอาระบบการศึกษาทั้งในปอเนาะ และโรงเรียนของรัฐมาชี้ให้เห็นข้อดีข้อเสีย
 เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างการศึกษาทางศาสนาและทางโลกซึ่งได้แก่

การศึกษาสายวิชาสามัญในโรงเรียนของรัฐ นักเขียนเปรียบเทียบให้เห็นระหว่างความสำเร็จในชีวิตของคนที่เรียนในบอเนาะ และความผิดหวังของคนที่เรียนในโรงเรียนของรัฐ ซึ่งคนประสบความสำเร็จมีเกียรติและมีความสุขในสังคมเพราะนำเอาศาสนามายึดเหนี่ยวเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต นิดซึ่งเป็นเพื่อนเรียนมาด้วยกันในสมัยก่อนต้องมาประสบกับสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด ผลพวงของการศึกษาที่ปราศจากศาสนาซึ่งเป็นกรอบของชีวิตนั่นเอง นิดจึงผิดหวังในชีวิต ในการพบกันที่อำเภอนักเขียนได้แสดงให้เห็นภาพที่ตัดกันระหว่างคนกับนิดคนไปอำเภอบecauseไปรับโอนสวนยางแปลงใหม่ที่ซื้อมาจากลูกชายเสเพลของอิหม่ามคนก่อน นิดไปจดทะเบียนหย่ากับสามีซึ่งเป็นนายความใหญ่ของจังหวัด ที่ต้องหย่าเพราะสามีของเธอแอบไปมีเมียน้อย การศึกษาทางโลกซึ่งเป็นสายสามัญในโรงเรียนของรัฐจึงไม่ใช่ระบบการศึกษาที่จะสร้างความรับผิดชอบที่แท้จริงแก่มนุษย์ความล้มเหลวของนิดจึงเป็นตัวแทนที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นการจัดการศึกษาที่ไม่ตอบสนองความต้องการของมุสลิมอย่างเด่นชัด สามีที่ไม่ซื่อสัตย์ต่อภรรยาเพราะแอบไปมีเมียน้อยจนกลายเป็นสาเหตุนำไปสู่การหย่าร้าง แสดงให้เห็นถึงความไม่จริงจัง ขาดความรับผิดชอบของสามี ผิดศีลธรรมอันดีงามในการเป็นสามีและภรรยา ศาสนาจึงเป็นประเด็นหลักที่นักเขียนนำมาแจกแจงให้เห็นความแตกต่างระหว่างการศึกษาระบบ 2 ระบบ นิดต้องกลายเป็นหญิงหม้าย ในขณะที่นิตมีภรรยาที่ต้องรับผิดชอบและเลี้ยงดูถึง 4 คน ครอบครัวของนิตไม่เคยประสบกับความยุ่งยาก เนื่องจากเขาให้ความรักและความยุติธรรมในการเลี้ยงดูภรรยาเหมือนกัน การที่นิตครองชีวิตอย่างมีความสุขเป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษาทางด้านศาสนานั่นเอง

นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นความแตกต่างระหว่างการศึกษาในบอเนาะ และในโรงเรียนของรัฐ โดยชี้ให้เห็นว่าการเรียนในโรงเรียนของรัฐนั้นนอกจากจะเป็นการห่างเหินจากศาสนาแล้ว ผู้เรียนไม่สามารถจะนำเอาความรู้ไปเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันอีกด้วย ลักษณะที่กล่าวมานี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของระบบการศึกษาที่ไม่ตอบสนองความต้องการและไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ดังจะเห็นได้จากการที่นิตไม่เห็นด้วยกับการรณรงค์ให้เด็กเข้าศึกษาให้ได้จำนวน 60 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ทั่วประเทศ แม้ว่าเหตุผลของผู้แทนซึ่งเป็นอดีตรัฐมนตรี

ได้แสดงให้เห็นเจตนาอันแน่วแน่ว่า "...ไม่ยากเห็นเด็กบ้านเราตามหลังวัวควาย จน
โง่งเป็นวัวเป็นควายอยู่กลางทุ่งนา หรือคัวยางหวะอยู่ตามกงสีเก่าแก่..."

การที่คืนไม่เห็นด้วยก็เพราะเชื่อว่า รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาให้มี
คุณภาพได้อย่างแท้จริง ผู้เรียนไม่สามารถแก้ปัญหาชีวิตของตนเองได้ เรียนแล้วว่างงานหรือ
ทำงานไม่เป็น สำคัญที่สุดได้แก่ การประพฤติปฏิบัติไม่เหมาะสม ยิ่งเรียนสูงยิ่งเสเพลทำตัว
ห่างเหินจากศาสนา คืนจึงเป็นตัวละครที่นักเขียนสร้างขึ้นมาให้เป็นตัวแทนไทยมุสลิมที่ไม่เห็น
ด้วยกับการจัดการศึกษาของรัฐอย่างตรงไปตรงมา

เรียนจบปริญญา สอบเข้ารับราชการไม่ได้ ทำงานอย่างอื่นไม่เป็น หรือ
ทำงานก็ไม่เป็นเพราะถือตัวเองว่าเป็นปัญญาชน ไม่ใช่ชนชั้นใช้แรงงาน
ทำงานก่อสร้างรับจ้างไม่ได้ คัวยางหวะไม่ได้

(วัยวารฤผ่านเลย, หน้า 23)

เพื่อที่จะเน้นให้เห็นภาพลักษณ์ของปัญหาอย่างชัดเจน นักเขียนจึงเน้น
แนวคิดและแสดงทัศนะตอกย้ำ ให้เห็นปัญหาทางการศึกษาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้
นักเขียนได้บรรยายผ่านกระแสสำนึกของคืนอีกว่า

เดี๋ยวนี้แม้กระทั่งคนที่เรียนจบ ม.6 ไม่ได้เรียนอะไรต่อ ก็ทำงาน
ไม่เป็นเสียแล้ว เด็กบ้านเรานับสิบยี่สิบรายที่เป็นอย่างนี้ ที่ร้ายกาจ
เหนือสิ่งอื่นใด มันพาลสงสัยหลักการอิบาคาฮ์ การจงรักภักดีต่อพระผู้-
เป็นเจ้าไปโน่น

(วัยวารฤผ่านเลย, หน้า 23)

เหตุเกิดวันตรุษ ของ บัดดีต ศุภกิจบัญชา เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้
เห็นภาพของปอเนาะในสมัยก่อนว่ามีสภาพการเรียนการสอนเป็นอย่างไร นักเขียนผูกเรื่องนี้
ขึ้นมาโดยมีตัวละครคือ คอเราะห์ ลูกชายบังเฮม เรียนอยู่ในปอเนาะ ซึ่งเป็นช่วงที่ปอเนาะ
กำลังมีการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอน นักเขียนได้แสดงแนวคิดชี้ให้เห็นสภาพของปอเนาะ
ที่กำลังเปลี่ยนแปลง แฝงไว้ด้วยความรู้สึกกระทบกระทั่งว่า

ปอเนาะถูกไทยศาสตร์แทรกซึม เป็นโรงเรียนสอนวิชาดังบายสามโมง
ครึ่ง ต่อจากนั้นจึงสอนวิชาศาสนา ภาษาอาหรับ ตั้งแต่ฟรัคูนิน อะลอบา
คาตา จนสอบกับครุสัมพันธ์

(เหตุเกิดวันครูฯ, หน้า 23)

การเรียนการสอนในปอเนาะมีวัตถุประสงค์เพื่อสืบทอดศาสนาเป็นหลัก
การศึกษาในปอเนาะแต่เดิมมาไม่มีหลักสูตรที่แน่นอน การสอนวิชาใดขึ้นอยู่กับโต๊ะครูแต่เพียง
ผู้เดียว โดยปกติวิชาที่สอน ได้แก่ วิชาศาสนาอิสลาม ภาษาอาหรับ และภาษามลายู ต่อมารัฐ
มีนโยบายในการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ ด้วยการแปรสภาพให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอน-
ศาสนาอิสลาม เนื่องจากมีปัญหาก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนความมั่นคงของชาติทั้งในด้าน
การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ด้วยเหตุนี้รัฐจึงเข้าไปดำเนินการส่งเสริมในชั้นแรก และ
ดำเนินการให้แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามในชั้นต่อมา สภาพการเปลี่ยนแปลง
ดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่พอใจเกิดขึ้นในกลุ่มมุสลิมอย่างกว้างขวาง นักเขียนใช้กลวิธี
ในการสร้างคำขึ้นมาเพื่อใช้ในการเล่าเรื่องเพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหาไทยศาสตร์ ในประโยค
ที่ว่า ปอเนาะถูกไทยศาสตร์แทรกซึมเป็นโรงเรียนสอนวิชาสามัญ จึงหมายถึงการที่รัฐเข้าไป
มีส่วนในการผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในปอเนาะซึ่งก็สืบเนื่องมาจากความคิดและ
ความรู้สึกของไทยมุสลิมยังติดอยู่กับระบบการเรียนการสอนของปอเนาะแบบเก่า คือไม่มี
หลักสูตรที่แน่นอน โดยเฉพาะวิชาศาสนาอิสลามใช้คัมภีร์อัลกุรอานเป็นหลัก ประกอบกับภาษา
ที่ใช้ในการเรียนการสอนมีเพียงภาษาอาหรับและภาษามลายูเท่านั้น เมื่อมีการนำภาษาไทย
และหลักสูตรวิชาสามัญเข้าไปตามนโยบายของรัฐ ไทยมุสลิมจึงเกิดความคิดและความรู้สึกว่า
ปอเนาะถูกไทยศาสตร์แทรกซึม สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความคิดและความรู้สึกเช่นนี้เนื่องจาก
รัฐได้ประกาศใช้ "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะในภาค
การศึกษา 2 พ.ศ.2504" วัตถุประสงค์ก็เพื่อที่จะให้ปอเนาะจดทะเบียนและอยู่ในความ
ควบคุมดูแลของทางราชการ ถ้ามีการพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักสูตร
ศาสนา ภาษาไทย และวิชาชีพก็จะได้รับการอุดหนุนจากรัฐ

สภาพการเรียนการสอนตามที่นักเขียนสะท้อนให้เห็น เป็นการสอนวิชาสามัญถึงบ่ายสามโมงครึ่ง ต่อจากนั้นจึงสอนวิชาศาสนา ภาษาอาหรับจากสี่โมงเย็นถึงห้าโมงเย็นจึงกลับบ้าน ซึ่งเป็นสภาพการเรียนการสอนของบอเนาะแบบดั้งเดิม และเป็นระยะเวลาที่อยู่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา เห็นได้จากสภาพของบอเนาะที่นักเขียนบรรยายว่า

หลังโรงเรียนาระเบียงแบบเก่า ผนังปูนกะเทาะเห็นอิฐแดงเรียง
ซ้อน กระดานคำถูกขอลงกิมเป็นริ้วขาว ๆ เหล็กแผ่นเคาะระฆังด้วย
นอตตัวยาว เสาดงเคี้ยเอียง ธงชาติชักคาไว้ตลอดวัน เคือน ปี
(เหตุเกิดวันตรุษ, หน้า 23)

สภาพโรงเรียนโหมมและเก่า ชาตวิศุคอุปกรณสะท้อนให้เห็นถึงความไม่พร้อมและขาดแคลนในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นอาคารเรียน ซึ่งอยู่ในสภาพที่ผนังปูนกะเทาะเห็นอิฐแดงเรียงซ้อน นักเขียนได้คำ่าย ๆ มาเรียบเรียงบรรยายให้เห็นสภาพของโรงเรียนอย่างสมจริง การใช้ นอตตัวยาวเคาะแทนระฆังรวมทั้งเสาดงเคี้ยเอียง แดมยังชักธงค่างคาไว้ตลอดปีทำให้มองเห็นสภาพความล้าหลังและความไม่พร้อมของบอเนาะได้อย่างชัดเจน แม้ว่าสภาพบอเนาะจะไม่พร้อมและขาดแคลนเมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนของรัฐ คอเราะห์จึงเป็นภาพตัวแทนที่ให้คำตอบได้เป็นอย่างดี

การรอคอยที่เงียบเหงา ของ ณรงค์ฤทธิ์ คักการณรงค์ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาการจัดการศึกษาในบอเนาะ เนื่องจากรัฐมีบทบาทเข้าไปกำกับดูแลและควบคุมให้บอเนาะจัดการศึกษาตามโครงสร้างหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ แม้ว่าสภาพความเป็นจริงของบอเนาะจะแตกต่างไปจากโรงเรียนของรัฐโดยทั่วไป รัฐมุ่งเพื่อที่จะให้การจัดการศึกษามรรลุตามเป้าหมายที่วางเอาไว้ จึงเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการสนับสนุนส่งเสริมและการให้การอุดหนุนโดยตรง การที่รัฐเข้ามามีบทบาทในการกำกับดูแลและควบคุมนี้เองได้นำไปสู่ข้อขัดข้องก่อให้เกิดปัญหานั้นก็คือการเรียนการสอนทางภาควิชาสามัญไร้ทิศทาง ไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เขียนหลักสูตรการเรียนการสอนขึ้นอยู่กับนโยบายของ

รัฐเป็นสิ่งสำคัญ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นปัญหาผ่านข้อความที่เจ้าหน้าที่พิมพ์ให้มันดิง อ่านรายงาน
ต่อรัฐมนตรี ว่า

"...เกล้ากระหม่อมในนามของนักเรียนทุกคน มีความซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่งที่ท่านห่วงใยต่อเยาวชน ท่านได้ดำเนินการตามกลวิธีเพื่อสัมฤทธิ์เป้าประสงค์ จึงเป็นวิเทโศบายที่ดี พวกเราทุกคนยินดีปฏิบัติตามครรลองแห่งวิถีศุโลบายของท่านให้ตอบสนองเป้าประสงค์นั้นเพื่อพัฒนาตัวเองก้าวหน้าวิวัฒนาการของสังคมโลกและเทคโนโลยี..."

(การรอคอยที่เงียบเหงา, หน้า 22)

มันดิงไม่เข้าใจความหมายข้อความที่เขาอ่าน ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการจัดการศึกษาไม่ได้ตอบสนองความต้องการ และสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงเลย นักเขียนตอกย้ำให้เห็นความเด่นชัดของปัญหาด้วยการบรรยายอีกว่า

ดำเนินการกลวิธีเพื่อสัมฤทธิ์เป้าประสงค์ วิเทโศบายที่ดี ครรลองแห่งวิถีศุโลบาย เทคโนโลยี ข้อความเหล่านี้หมายถึงอะไร มันดิงไม่ทราบ เขาไม่รู้ว่ามันยากง่าย ผิดจากโจทย์เลขคณิตของครูตอโรมเมอย่างไร

(การรอคอยที่เงียบเหงา, หน้า 22)

จุดเย็นในจุดเดือด เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ ณรงค์ฤทธิ์ ศักดารณรงค์ ชี้ให้เห็นสภาพการเรียนการสอนในปอเนาะโดยตรง ปอเนาะมีประวัติเป็นมาอย่างไร นักเขียนได้บรรยายให้เห็นละเอียดอย่างชัดเจน

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเดิมเรียกว่าโรงเรียนปอเนาะ เปิดสอนภาควิชาศาสนาอย่างเดียว ต่อมายกระดับฐานะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และเปลี่ยนชื่อมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามตามลำดับ เปิดทำการสอนทั้งภาควิชาศาสนาและภาควิชาสามัญตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ

แม้ว่าจะยกกระทบฐานะแล้ว ผู้คนยังชอบเรียกติดปากอย่างเดิมว่า
ปอเนาะ

โรงเรียนประเภทนี้ได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการให้เปิด
ทำการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ครูที่สอน
ศาสนา ทางโรงเรียนจัดหามาเอง ครูสอนศาสนาโดยมากมีความรู้ทาง
วิชาสามัญ ไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่วุฒิทางศาสนา บางคนจบสูง
ระดับปริญญาตรีจากต่างประเทศแถบตะวันออกกลาง เช่น ประเทศ
ซาอุดีอาระเบีย เป็นต้น

หลักสูตรภาคศาสนาแบ่งออกเป็นสามระดับ คือ ระดับต้น ระดับ
กลาง และระดับสูง ระดับต้นปีหนึ่งถึงสี่เรียกว่าอิตีคาลัยะฮ์ ระดับ
กลางจากปีที่ห้าถึงเจ็ด เรียกว่า มุคตาวัชชีเตาะฮ์ ระดับสูงจากปีแปด
ถึงสิบ เรียกว่า ชานาวียะฮ์ ส่วนภาควิชาสามัญดำเนินการเรียนการ
สอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการทั้งระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
และมัธยมศึกษาตอนปลาย

หลักสูตรภาควิชาสามัญ รัฐบาลส่งข้าราชการครูสังกัดสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาเอกชนกระทรวงศึกษาธิการ เข้าไปช่วยสอน
ในจำนวนครูเหล่านี้จะมีทั้งผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม
โรงเรียนประเภทนี้มีโต๊ะครูเป็นเจ้าของ โต๊ะครู หมายถึงบุคคลผู้เป็น
เจ้าของโรงเรียนและหัวหน้าครูฝ่ายศาสนา ครูสอนศาสนาและนักเรียน
ตลอดทั้งชาวบ้านโดยทั่วไปให้ความเคารพยำเกรงต่อโต๊ะครูเป็นพิเศษ

(จุดเขียนในจุดเดือด, หน้า 49)

สาเหตุที่ไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนปอเนาะนั้น
เนื่องจากมูลเหตุจูงใจทางด้านศาสนาโดยตรง ยังเกิดจากค่านิยมทางสังคมอีกด้วย เพราะ
ไทยมุสลิมให้การยกย่องนับถือผู้มีความรู้ความชำนาญในหลักศาสนา ทั้งนี้เพราะศาสนาเข้าไป
กำหนดวิถีชีวิตเกี่ยวพันกับเหตุการณ์ที่สำคัญต่าง ๆ ในชีวิตทุกกระยะนับแต่เกิดจนตาย เช่น
การเกิด การแต่งงาน การหย่าร้าง และการตาย จะต้องมีผู้รู้ทางศาสนา เช่น โต๊ะอิหม่าม

เป็นต้น เข้ามาเกี่ยวข้อง เมื่อไทยมุสลิมส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนโรงเรียนปอเนาะนั้น สภาพความไม่พร้อมในด้านการศึกษาก็เป็นสาเหตุให้เกิดปัญหา นอกจากนี้หนังสือเรียนที่ใช้ในปอเนาะส่วนใหญ่เป็นภาษามลายูอักษรยาวี และพิมพ์ในประเทศมาเลเซีย จึงมีเรื่องราวของเด็กประเทศมาเลเซียโดยเฉพาะ เช่น มีประโยคที่ว่า "ฉันเป็นเด็กมลายู ฉันเรียนภาษามลายู" หนังสือเรียนที่มีเนื้อหาในลักษณะเช่นนี้จึงเป็นอีกหนทางหนึ่งในการปลุกฝังความรู้สึกและความสำนึกของเด็กไทยมุสลิมให้มีความผูกพันอยู่กับประเทศมาเลเซียยิ่งกว่าประเทศไทย โดยอาศัยประเด็นเรื่องชาติเป็นเครื่องชักจูง ประกอบกับการที่สังคมของไทยมุสลิมโดยเฉพาะในชุมชนที่เป็นชนบทห่างไกลซึ่งมีปอเนาะตั้งอยู่ ส่วนใหญ่จะพูดแต่ภาษามลายู จึงทำให้การปลุกฝังความรู้สึกในเรื่องชาติมลายูที่ฝังแน่นอยู่ในความรู้สึก และสำนึกของนักเรียนตั้งแต่ตัวอย่างคำถามของนุริยะ นักเรียนในปอเนาะที่ถาม "ผม" ซึ่งเป็นครูว่า "สอนภาษาไทยเพื่อกลับชาติของเราใช่ไหม?" เหมือนกับเป็นการตั้งคำถามแทนไทยมุสลิมทุกคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การสอนภาษาไทยในปอเนาะจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งของปัญหาทางการศึกษาที่สำคัญเพราะนำไปสู่ความแปลกแยกมากยิ่งขึ้นในการจัดการศึกษา มีผลกระทบต่อนักเรียนและครูโดยตรง ในส่วนของนักเรียนทำให้เกิดความคิดและความเข้าใจผิดว่าตัวเองกำลังถูกกีดกันชาติ ในส่วนของครูเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบมาจากสาเหตุทางการเมือง ได้แก่ การก่อการร้าย เนื่องจากนักการเมืองบางคนหรือบางกลุ่มที่สูญเสียอำนาจและผลประโยชน์ ได้นำเอาการสอนภาษาไทยในปอเนาะมาเป็นเงื่อนไขเพื่อเป็นเครื่องมือเคลื่อนไหวทางการเมือง

ย้อนนึกถึงเหตุการณ์ที่ก่อความวุ่นวายในดินแดนสามจังหวัดภาคใต้ ครูถูกฆ่า โรงเรียนถูกเผา ไทยพุทธถูกจับตัวเรียกค่าไถ่ ร้านค้าถูกขอล่าคุ้มครอง สถานที่สำคัญถูกวางระเบิด โจรก่อการร้ายก่อวินาศกรรมเพื่อแบ่งแยกดินแดน จัดตั้งรัฐปัตตานี การสอนภาษาไทยในปอเนาะ คือการเหยียบย่ำประเพณีวัฒนธรรม และกีดกันชาติด้วยการมอมเมาลัทธิไทยนิยม

(จุดเขียนในจุดเดือด, หน้า 49)

เหตุการณ์ร้ายดังกล่าวนี่เกิดขึ้นแก่ครูมีผลกระทบต่อการศึกษาโดยตรง เพราะเมื่อครูไม่มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ครูก็จะขาดขวัญ กำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ ทำให้การเรียนการสอนประสบปัญหา อย่างเช่น โรงเรียนถูกเผาก็ทำให้นักเรียนไม่มีที่เรียน ครูถูกฆ่าหรือถูกจับตัวก็จะทำให้นำไปสู่การหยุดการสอนของครู ซึ่งมีผลกระทบต่อนักเรียนโดยตรง ก่อให้เกิดการเรียนไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย การสอนของครูไม่มีประสิทธิภาพ นักเรียนก็จะขาดคุณภาพเป็นผลสืบเนื่องกันไป ยิ่งการสอนภาษาไทยได้รับการต่อต้าน ก็ยิ่งกลายเป็นว่า บอเนาะไม่ได้มีส่วนทำให้เยาวชนไทยมุสลิมใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวัน ประกอบกับการศึกษาภาษามลายู และการใช้แบบเรียนที่โน้มน้ำหนักไปทางผูกพันกับคนเชื้อชาติมลายู "จะมีผลทำให้เยาวชนไทยมุสลิมเกิดความสำนึกว่าตนเองมิใช่คนไทย แต่เป็นคนมลายู เช่นเดียวกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในประเทศมาเลเซีย" (ขจักษณ์ บุรุษพิชญ์, 2519 : 229) ความสำนึกว่าตนเองมิใช่คนไทยกลายเป็นสาเหตุสำคัญให้เกิดปัญหาทางการศึกษาที่สืบเนื่องมาจากภาษาไทยอย่างเห็นได้ชัด นักเรียนในบอเนาะไม่เรียนภาษาไทย เพราะถือว่าไม่ใช่ภาษาของตน นักเรียนได้สะท้อนให้เห็นปัญหาอย่างตรงไปตรงมา

"ไม่เรียน" รอเซซัคซันฉบับพลัน "ภาษาไทยไม่ใช่ภาษาของเรา"

(จุดเย็นในจุดเดือด, หน้า 44)

การที่นักเรียนไม่ยอมเรียนภาษาไทย เนื่องจากการศึกษาในบอเนาะมุ่งแต่การเรียนรู้ในหลักของศาสนาอิสลามเพียงอย่างเดียว ทำให้ขาดความรู้ในวิชาสามัญและวิชาชีพ นักเรียนที่จบจากบอเนาะไม่สามารถเรียนต่อในโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาชั้นสูงได้ ทำให้เกิดความสูญเสียเปล่าทางการศึกษา

ผ้าคลุมหัวสีขาว ของ ณรงค์ฤทธิ์ ตักदारณรงค์ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาทางการศึกษาที่เกิดจากความแตกต่างทางด้านศาสนา การแต่งกายของสตรีมุสลิมในชุดฮิญาบกลายเป็นความผิด เพราะขัดต่อระเบียบทางราชการ ทั้งที่ฮิญาบเป็นรูปแบบการแต่งกายที่ถูกต้องตามหลักศาสนา นิโอะมีอาซีฟเป็นชาวประมงให้ลูกสาวแต่งชุดฮิญาบไปโรงเรียนแล้วถูกครูไล่กลับบ้าน ครูไม่ยอมให้ลูกสาวของยูโอะเข้าเรียนเพราะผิดระเบียบ

การแต่งกายตามแบบที่ทางราชการกำหนด ปัญหาฮิญาบจึงกลายเป็นปัญหาระดับชาติขึ้นมาทันที ในเรื่องเกี่ยวกับฮิญาบได้มีประชาชนแยกความเห็นออกเป็นสองฝ่าย คือมีทั้งฝ่ายเห็นด้วยและฝ่ายเห็นว่าระเบียบกฎหมายของทางราชการจะต้องปฏิบัติตาม นิโอะจึงเป็นตัวแทนของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการแต่งกายแบบฮิญาบ ส่วนโตะครูพ่อของนิโอะเป็นฝ่ายที่เห็นว่ากฎหมายบ้านเมืองเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตาม ความเห็นที่ขัดกันระหว่างประชาชนสองฝ่าย ประกอบกับการจัดการศึกษาของรัฐที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงได้กลายเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้ง ความแตกต่างในด้านศาสนาจึงเป็นตัวการสำคัญทำให้เกิดปัญหาขึ้นมาอย่างเห็นได้ชัด ทั้ง ๆ ที่ฮิญาบคือผ้าคลุมศีรษะ เป็นรูปแบบการแต่งกายของสตรีมุสลิมและถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม นักเขียนสร้างปมขัดแย้งให้เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ที่เด็กหญิงถูกครูไม่ให้เข้าเรียนและไล่ออกจากบ้าน เหตุการณ์นี้ได้นำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรง ระหว่างนิโอะกับกฎระเบียบของโรงเรียน นักเขียนได้สะท้อนปัญหาโดยผ่านคำพูดของตัวละคร ได้แก่ นิโอะกับลูกสาวว่า

"นี่โรงเรียนละซี"

"เปล่า" เด็กหญิงในชุดแต่งตัว มีผ้าฮิญาบสีขาวคลุมหัวปฏิเสธ

"ครูไม่ให้เรียน"

คำพูดของลูกสาว ทำให้คนหาปลาตะลึงมองหน้าลูกสาวด้วยความสงสัย เขาเหวี่ยงบุตรที่ตกลงทะเล แต่ถูกคลื่นซัดกลับขึ้นมาอยู่บนหาดข้างเรือกอและ

"แต่งตัวผิดระเบียบโรงเรียน..." เด็กหญิงพูดกับลำคอกลัวเสียงสะท้อนให้ "...ครูไม่ให้เรียน"

(ผ้าคลุมหัวสีขาว, หน้า 58)

การที่ครูไม่ให้เด็กหญิงในชุดแต่งกายแบบฮิญาบ เข้าเรียนก็เท่ากับการปฏิเสธรูปแบบการแต่งกายตามหลักศาสนาของสตรีมุสลิมโดยตรง ประเด็นนี้เองที่ได้นำไปสู่ความขัดแย้งและเกิดปัญหาขยายวงกว้างออกไป กลายเป็นผลกระทบต่อนโยบายการพัฒนาของทางราชการทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนครอบครัว การแปลชื่อหมู่บ้านจากภาษามลายู

เป็นภาษาไทยถูกมองว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง ความเจริญที่เกิดจากการพัฒนาของทางราชการ ส่วนทางกับความต้องการของประชาชน ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง นิโสะซึ่งเป็นภาพตัวแทนของกลุ่มที่คัดค้านการพัฒนาของทางราชการที่ไม่ตอบสนองความต้องการ ถูกกำหนดให้ มีบทบาทในการต่อสู้อย่างรุนแรง เขาทำลายป้ายชื่อโรงเรียนซึ่งเป็นการย้ำให้เห็นความคิดว่า เมื่อโรงเรียนไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชน โรงเรียนก็ต้องถูกทำลาย นักเขียนได้ชี้ให้เห็นปัญหาอย่างตรงไปตรงมาผ่านคำพูดโต้ตอบกันระหว่างนิโสะกับโตะคุรุ ซึ่งเป็นพ่อของเขา

"ป้ายนั้นมันเปลี่ยนแปลงพวกเรา" คนหาปลาระเบิดคำพูด "เปลี่ยนแปลงทุกอย่าง"

"เปลี่ยนแปลง" ชายชราผู้เป็นพ่อทวนคำพูดของลูกชายด้วยความรุนแรง "...เปลี่ยนแปลงอะไรของแกวะ"

"ทุกสิ่งทุกอย่าง" คนหาปลาอย่าเสียงหนัก "ลูกข้า รวมทั้งข้าและ..." เขาเว้นระยะเอาไว้ด้วยการมองสบตาไปรอบ ๆ จนทั่วทุกคนที่ยืนมุงอยู่ "...พ่อกับชาวบ้านทุกคน"

(ห้วงคลุมหัวสีขาว, หน้า 58)

แม้ว่าโตะคุรุซึ่งเป็นพ่อของนิโสะจะเป็นตัวแทนของประชาชนที่เห็นด้วยกับนโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะการพัฒนาด้านการศึกษาแต่เมื่อกฎระเบียบของทางราชการยังปฏิเสธรูปแบบการแต่งกายแบบฮิญาบของสตรีมุสลิม ซึ่งเป็นหลักการที่ถูกต้องของศาสนา การกระทำของฝ่ายต่อต้านจะถูกมองว่ามีเหตุผลและมีส่วนถูกต้อง การวางเฉยจึงเป็นท่าทีการแสดงออกของประชาชน และในขณะที่เดียวกันนักเขียนได้ย้ำให้เห็นปัญหาที่เกิดจากฝ่ายต่อต้านอย่างเด่นชัด โดยผ่านคำพูดของนิโสะที่ได้ตอบกับพ่อ

"กำบังบูแล พวกมันเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นหมู่บ้านดวงจันทร์" น้ำเสียงของคนหาปลาระเบิดออกมาด้วยความรู้สึกปรือก "โรงเรียนกำบังบูแลเปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนบ้านดวงจันทร์ ลูกข้าคลุมผ้าฮิญาบมาโรงเรียน"

ครูไม่ยอมให้เรียน..." คนหาปลาสบตากับชาวบ้านทุกคน แล้วไปหยุด
ประจันหน้ามองชายชราผู้เป็นพ่อ "จะให้ข้าทำยังไง ครูไล่ลูกข้ากลับ
บ้าน"

"ลูกแก...มันผิดระเบียบนี่"

"อุบาทว์" คนหาปลาตะโกนชี้หน้าพ่อด้วยความโกรธ ท่าทางของ
เขาเหมือนงูเห่าถูกตีจนคาง "พ่อเป็นถึงโต๊ะครู โอ..." น้ำเสียง
ของเขาหายเข้าไปในลำคอ "โต๊ะครูชายชาติตัวเอง"

(ผ้าคลุมหัวสีขาว, หน้า 58-59)

การที่สองพ่อลูกมีความคิดเห็นขัดแย้งกัน โดยฝ่ายหนึ่งถูกมองไปว่าผิด
ระเบียบ ซึ่งได้แก่กฎหมายบ้านเมือง ฝ่ายหนึ่งชายชาติตัวเอง ซึ่งได้แก่หลักการอันเป็นความ
ถูกต้องทางศาสนา ความขัดแย้งระหว่างประชาชนด้วยกันเองเกิดจากการพัฒนาของรัฐที่ไร้
ทิศทาง แม้แต่การจัดการศึกษาก็เป็นการจัดที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง การเปลี่ยน
ชื่อหมู่บ้านเป็นภาษาไทย การที่นักเรียนเปลี่ยนชื่อตัวและชื่อสกุลเป็นภาษาไทยก็เป็นอีกปัญหา
หนึ่งที่ถูกมองว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการศึกษา ประกอบกับวัยรุ่นสมัยใหม่ซึ่งเป็นผลผลิตของ
การศึกษาโดยตรงมีความก้าวหน้าพัฒนาตัวเอง แต่ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ผิดไปจากคำสอนของ
ศาสนา จะถูกมองว่าเป็นการกระทำที่ผิดและเป็นการพัฒนาที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความ
เป็นอยู่ของชาวบ้าน

ทางการพัฒนาเรา แก่ก็รู้..." น้ำเสียงของผู้เฒ่าราบเรียบ

"ผลดีเป็นอย่างไร ชาวบ้านก็รู้

"พัฒนาต้องเหมาะสมกับชาวบ้าน" นิโชะไม่ยอมลดละ "มองข้าม
สิ่งเหล่านี้ไป การพัฒนาล้มเหลว"

(ผ้าคลุมหัวสีขาว, หน้า 59)

นักเขียนได้ชี้ให้เห็นการต่อสู้ทางความคิดระหว่างประชาชนสองฝ่ายซึ่ง
มีโดยทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ฝ่ายที่ต่อสู้ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐจะยกกระบัตรการ
ต่อสู้ของพวกเขาขึ้นเป็นการปฏิบัติ ฝ่ายที่เห็นว่านโยบายของรัฐถูกต้องและเหมาะสมจะมองว่า

ฝ่ายต่อสู้ไม่ใช่นักปฏิวัติ เป็นแค่เพียงการต่อสู้ตามแบบฉบับของนักต่อต้านเท่านั้น การที่โตะครู ซึ่งเป็นกลุ่มผู้มีแนวคิดอนุรักษนิยมสนับสนุนนโยบายของรัฐ ไม่เห็นด้วยกับการต่อสู้ของคนรุ่นใหม่ที่เรียกตัวเองว่านักปฏิวัติ จึงเป็นภาพที่นักเขียนได้นำมาเพื่อชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาอย่างตรงไปตรงมา

"มึงแหละ...มึงล้มเหลว"

"ข้าเราะ ไม่เคยล้มเหลว" นิโสะขีดหน้ายานกางแสะสะปาก

ท้าทาย "ข้าชนะมาตลอด ข้าเป็นนักปฏิวัติ"

"มึงเป็นได้ก็แค่..."

"อะไร"

"นักต่อต้าน"

(ผ้าคลุมหัวสีขาว, หน้า 59)

ผีเสื้อในสายฝน ของ ภิญโญ เวชโช เป็นเรื่องสั้นที่กล่าวถึงปัญหาทางการศึกษาอันเนื่องจากผู้ปกครองส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนของประเทศมาเลเซีย ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับชายแดนไทย การที่ผู้ปกครองมองไม่เห็นความสำคัญของโรงเรียนที่เป็นของรัฐเพราะเชื่อว่าเมื่อไปเรียนในประเทศมาเลเซียจบแล้วจะทำให้สภาพชีวิตดีขึ้น มุ่งานทำ ไม่ต้องตกงานเหมือนกับเรียนในไทย ประชาชนส่วนหนึ่งมีความเชื่อว่า สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวมาเลเซียดีกว่า การส่งบุตรหลานไปเรียนในประเทศมาเลเซียก็ด้วยความหวังที่ว่าจะไม่ค่อยอยากและสภาพชีวิตจะดีขึ้นรวมทั้งมีโอกาสได้เป็นชาวมาเลเซียได้ง่ายที่สุด มะแอสามีของซัลมานาคานีลูกสาวซึ่งเรียนอยู่ในชั้นประถมศึกษาของไทย ไปเรียนในโรงเรียนของประเทศมาเลเซีย ในขณะที่ซัลมาเป็นทุกข์และมีกังวล ชาวบ้านกลับเห็นด้วยในการกระทำของมะแอส

"มันว่าคานีอยู่กับเอ็งอด ๆ อดยาก ๆ อดไปก็ไม่ได้ดี"

"ทำไม" หล่อนไม่มีคำถามที่คิดว่าน้ออีก ทุกส่วนมันมันงงและตื้อตัน

"ให้เลี้ยงอยู่ฟั่งโน้นก็ดีแล้ว อยู่กับเอ็งลำบากเหมือนมะแอสมันว่า"

(คอกไม้ในสายฝน, หน้า 43)

การที่ไทยมุสลิมนิยมส่งบุตรหลานไปเข้าเรียน ในระดับชั้นประถมใน โรงเรียนของประเทศมาเลเซียที่อยู่ในพื้นที่ติดต่อกับชายแดนไทย เนื่องจากพวกเขาเห็นว่า โรงเรียนในประเทศมาเลเซียมีระบบการเรียนการสอนตอบสนองความต้องการที่คิดว่า ไม่ว่าจะไปในด้านศาสนาหรือวิชาสามัญ โรงเรียนของรัฐในฝั่งไทยส่วนใหญ่เนื้อหาหลักสูตรรวมทั้งแบบเรียนมักจะมีเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาพุทธเจือปนเป็นส่วนมาก ผู้ปกครองบางคนจึงหวังเกรงว่าการเรียนในโรงเรียนรัฐของไทย ซึ่งมีระบบการเรียนการสอนบนพื้นฐานพุทธปรัชญา จะทำให้บุตรหลานของพวกเขาถูกหล่อหลอมด้วยหลักคำสอนที่ไม่ใช่ศาสนาอิสลาม เมื่อเติบโตขึ้นอาจจะทำให้เป็นมุสลิมที่ไม่สมบูรณ์ อีกประการหนึ่ง การส่งบุตรหลานไปเรียนในประเทศมาเลเซียซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับชายแดนไทย สามารถกระทำได้โดยสะดวก และถ้าหากมีผู้ปกครองหรือญาติพี่น้องประกอบอาชีพอยู่ฝั่งมาเลเซียด้วยแล้ว การส่งบุตรหลานไปเข้าเรียนก็ยิ่งทำให้สะดวกมากขึ้น การเรียนในโรงเรียนประเทศมาเลเซียได้ประโยชน์ทั้งในด้านศาสนาและวิชาสามัญ ประกอบกับเมื่อเรียนจบในระดับชั้นประถมศึกษาแล้วมีสิทธิ์เรียนในระดับสูงต่อไปได้อีก ทั้งยังมีโอกาสเป็นชาวมมาเลเซียได้ในอนาคต เมื่อเป็นชาวมมาเลเซียแล้วยังสามารถประกอบอาชีพได้โดยสะดวก ฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าไทยมุสลิมที่อยู่อาศัยในฝั่งไทย เหตุผลนี้เองได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนในโรงเรียนประเทศมาเลเซีย ไม่ว่าจะส่งไปตั้งแต่เริ่มต้นการศึกษาหรือเรียนอยู่ในโรงเรียนของรัฐแล้วหาโอกาสลาออกไปเข้าเรียนต่อในภายหลัง

"ไปตั้งแต่เด็ก จะได้เป็นชาวมมาเลเซียได้ง่ายนะ" หญิงอีกบ้านหนึ่ง
ออกมาแสดงความเห็น

"ข้าว่าเอ็งน่าจะดีใจนะซัลมา คนฝั่งโน้นเขาอยู่ดีกินดี คุณแต่ผัวข้า
ไปทำงานก่อสร้างก็得天ละหลายเหรียญ" หญิงคนแรกสนับสนุน

"นั่นซิ ลูกชายข้าทั้งสองคน ข้าให้มันไปอยู่ไปเรียนฝั่งโน้นสบายดี
ไม่เห็นต้องเรียนในโรงเรียนไทย" หญิงคนที่มาใหม่พูดถึงลูกชายของ
ตนด้วยความภูมิใจ

(ผีเสื้อในสายฝน, หน้า 43)

การศึกษาของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะไทยมุสลิม อยู่ในระดับต่ำ นักเรียนส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว จะไม่นิยมเรียนต่อในระดับสูงขึ้น มีเด็กเป็นจำนวนมากที่ออกจากโรงเรียนระหว่างการศึกษาระหว่างเพราะครอบครัวอายุ และนักเรียนหญิงจำนวนมากไม่น้อยลาออกจากโรงเรียนก่อนจบชั้นประถมศึกษาเพื่อแต่งงานก่อนวัยอันสมควร

นักเขียนได้นำเอาปัญหาทางการศึกษาที่เกิดขึ้นเพราะการแต่งงานของนักเรียนมาสะท้อนให้เห็นความเป็นจริงอย่างตรงไปตรงมา เรื่องสั้นเหล่านั้นได้แก่ เขาว่าเธอจะแต่งงาน ของ อัมพรวรรณ ธารเงิน, หนี ของ สายธารสิโย และ มันคือคำตอบเก่า ๆ ของมานพ แก้วสนิท

เขาว่าเธอจะแต่งงาน ของอัมพรวรรณ ธารเงิน เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนนำเอาสภาพความเป็นจริงมาตีแผ่ให้ปัญหาทางการศึกษาอีกรูปแบบหนึ่ง เด็กต้องการออกจากโรงเรียนไปแต่งงานตามความเห็นดีเห็นชอบของผู้ปกครอง นักเขียนผูกเรื่องขึ้นมากำหนดให้ตัวละคร ได้แก่ ชัลมา ซึ่งเรียนอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาต้องออกจากโรงเรียนเพื่อไปแต่งงาน เมื่อกำนันพาเจ้าบ่าวไปสู่ชัลมากับแม่ที่บ้าน ทั้งที่ชัลมากำลังเรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียน แม่ไปตามตัวเพื่อกลับบ้านไปให้กำนันและเจ้าบ่าวคู่ตัว เป็นการย่ำให้เห็นว่า การแต่งงานมีความจำเป็นมากกว่าการเรียน เด็กหญิงเป็นจำนวนมากในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องออกจากโรงเรียนเพื่อแต่งงาน การที่ผู้ปกครองต้องทำเช่นนี้เพราะเขามองไม่เห็นคุณค่าและความจำเป็นของการศึกษา โดยเฉพาะลูกผู้หญิงด้วยแล้ว การเรียนจะไม่มีประโยชน์มากนัก เพราะเมื่อแต่งงานแล้วต้องทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน การทำงานหารายได้เลี้ยงดูครอบครัวเป็นหน้าที่ของสามี แม้เด็กหญิงเหล่านั้นยังไม่ต้องการแต่งงาน และมีความประสงค์จะเรียนต่อไปในระดับสูง ผู้ปกครองก็จะไม่ยินยอม การแต่งงานในวัยเรียนจึงกลายเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อการศึกษาโดยตรง ทั้งที่ไม่ต้องการแต่งงานในขณะกำลังเรียนตามเกณฑ์ศึกษาภาคบังคับ นักเรียนจะไม่สามารถหนีพ้นสภาพที่ตกอยู่ในภาวะจำยอมได้แต่อย่างไร นักเขียนสะท้อนแนวคิดชี้ให้เห็นปัญหาผ่านตัวละคร ได้แก่ ชัลมา ซึ่งเป็นผู้ที่ประสบปัญหาโดยตรง เด็กหญิงอย่างชัลมาไม่รู้เลยว่าการทำงานนั้นจะต้องเตรียมตัวและทำอะไรบ้าง ทุกอย่างเป็น

หน้าที่ของผู้ใหญ่ทำให้ทั้งสี่ ซัลมาจึงเป็นตัวแทนเด็กหญิงไทยมุสลิมโดยทั่วไปซึ่งกำลังประสบปัญหานี้ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เป็นอย่างดี

"ปีหน้าเมอะเธอจะให้ เธอแต่งงานแล้วใช่ไหม" ก็เยาะถามพลาง
มองหน้าของซัลมา เด็กหญิงหน้าแดงร้อนผ่าวเมื่อถูกถาม

"ฉันไม่ชอบหรอก จบ ป.6 แล้ว ฉันอยากเรียนต่อ แต่เมอะบอก
ไม่ให้เรียนแล้ว"

"เธอรู้จักเจ้าบ่าวแล้วยังละ" รอฮานาอยากรู้

"ยัง" ซัลมาส่ายหน้า "เขาทำยังไงบ้างละ แต่งงานนะ"

(เชื่อว่าเธอจะแต่งงาน, หน้า 22)

นักเขียนได้ย้ำให้เห็นว่าคุณค่าและคุณสมบัติของผู้ใหญ่ที่แท้จริงไม่ได้อยู่ที่การศึกษา กิริยามารยาทที่ ความประพฤติเรียบร้อยต่างหากเป็นคุณค่าและคุณสมบัติที่แท้จริง
ดังจะเห็นได้จากซัลมาและเพื่อน ๆ ช่วยกันทำเครื่องแกงปรุงอาหารเลี้ยงแขกที่มาช่วยเกี่ยวข้าวในนา ขณะที่ช่วยกันทำงานอยู่นั้นได้พูดถึงการแต่งงานตามประสาความคิดของเด็ก ๆ และ
หัวเราะขันอย่างสนุกสนาน แม้จึงปรามว่าถ้าหัวเราะเสียงดังอย่างนี้ จะไม่มีใครเขามาขอไป
แต่งงาน สภาพการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การศึกษาไม่มีความจำเป็นต่อผู้หญิง กิริยามารยาท
ต่างหากที่มีความจำเป็น นักเขียนได้ตอกย้ำแนวคิดของตนสะท้อนให้เห็นปัญหาดังกล่าวอย่าง
ตรงไปตรงมา ได้เล่าเหตุการณ์ตอนที่ซัลมาไปโรงเรียนแต่แม่ไปตามกลับบ้านเพื่อให้เจ้าบ่าว
คู่ตัว

"ทำไมหรือ เมอะ" ดวงตาทำใส่ชะเง้อมองหาคำตอบจากแม่

"ไปขอครูกลับบ้านก่อนเถอะ"

"มีอะไรหรือเมอะ"

"เร็ว ๆ เข้าเถอะน่า" แม่ทำท่าร้อนรน ซัลมาจึงชวนตีเยาะกับ

รอฮานาไปขอครูกลับบ้านก่อน แล้วรีบเดินไปใกล้ ๆ แม่

"มีอะไรหรือเมอะ" ซัลมาถามแม่อีก

"กำนัน เขาพาคนมาดูเอ็ง"
 "มาดูทำไมละเมาะ"
 "เขาจะมาสู้ขอเอ็งนะซี"
 "เขาเป็นเจ้าของป่าไร่ไร่มี๊ยะ เมาะ"
 "เออ เขาจะมาขอเอ็งไปแต่งงาน"

(เขาว่าเธอจะแต่งงาน, หน้า 21)

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับซัลมานั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่า ทูตมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มักจะแต่งงานตั้งแต่อายุยังน้อยโดยเฉพาะเด็กหญิงที่อยู่ในวัยเรียนตามเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับมักจะประสบปัญหาคือผู้ปกครองให้ออกจากโรงเรียนเพื่อไปแต่งงานในส่วนของครูเองก็ไม่สามารถห้ามปรามได้จึงปล่อยเลยตามเลย ผลเสียจึงเกิดขึ้นกลายเป็นสภาพปัญหาทางการศึกษาโดยไม่สิ้นสุด นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นความเรื้อรังของสภาพปัญหานี้ในตอนท้ายเรื่องโดยผ่านคำพูดของตัวละคร ได้แก่ รออฮานาที่พูดกับครู

"ซัลมาฝากหนังสือของโรงเรียนมาคืนครูค่ะ"
 "ทำไมละรออฮานา"
 "เขาไม่เรียนแล้ว แม่เขาจะให้แต่งงาน"

(เขาว่าเธอจะแต่งงาน, หน้า 22)

และมันคือคำตอบเก่า ๆ ของ มานพ แก้วสนิท เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่อง เรื่องหนึ่งที่ชี้ให้เห็นสาเหตุของเด็กที่ออกจากโรงเรียนไปแต่งงาน มานพผูกเรื่องนั้นขึ้นมาโดยให้มารีย๊ะ เป็นลูกสาวชาวสวนยางพารา เรียนอยู่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 กำลังจะจบแต่พ่อให้หยุดเรียนเพื่อแต่งงานกับลูกชายของโต๊ะครูยูโซะข้างบ้าน ทั้งที่มารีย๊ะเป็นเด็กเรียนดีทางครูเสนอชื่อเพื่อให้ได้รับทุน พ่อของเด็กปฏิเสธเพราะไม่ได้เคียดร้อนในเรื่องเงินแต่อย่างใด ที่ให้มารีย๊ะออกจากโรงเรียนไปแต่งงานเพราะถือว่าถึงเวลาที่จะมีคู่ครองได้แล้ว

"ค่ะ...คุณครู มาริยะไม่สบายใจเลย มาริยะยังไม่อยากแต่งงาน
แต่มาริยะขี้ใจป่ะไม่ได้" สาวน้อยวัยไม่เกิน 14 ปี ตอบพลางน้ำตา
ไหลพราก

(และมันคือคำตอบเก่า ๆ, หน้า 134)

การที่มาริยะออกจากโรงเรียนมาแต่งงาน ไม่ได้เกิดจากสาเหตุความ
ยากจนหรือความไม่พร้อมทางฐานะ เศรษฐกิจของครอบครัว เป็นปัญหาที่เกิดจากพ่อของเอมี
ความเห็นว่าเป็นไปไม่มีประโยชน์ เสียเวลาเปล่า จบมาแล้วต้องแต่งงานมีลูกมีตัว การ
แต่งงานมีครอบครัวจึงเป็นสิ่งจำเป็นมากกว่าการศึกษา พ่อแม่ของเด็กโดยเฉพาะไทยมุสลิมมี
ความเข้าใจในลักษณะที่กล่าวมานี้มีอยู่เป็นจำนวนมาก

"ป๊ะต้องการให้มาริยะได้กับลูกชายของโต๊ะครูยูโซะ ป๊ะไม่มี
เหตุผลอะไรหรอกค่ะ นอกจากป๊ะจะบอกว่า เรียนไปก็ไม่มีประโยชน์
เสียเวลาเปล่า จบมาแล้วก็ต้องแต่งงานมีลูกมีตัวอยู่วันยังค่ำ แต่งงาน
เสียตอนนั้นก็ไม่ต้องไปเรียนหนังสือให้เสียเวลาอีกตั้งปี ป๊ะว่า มาริยะ
ถึงวัยที่จะต้องมียามีเรือนได้แล้ว...มาริยะขี้ใจป่ะไม่ได้เลยค่ะ..."

(และมันคือคำตอบเก่า ๆ, หน้า 134)

หนี ของ สายธาร สีโป เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่นักเขียนตีแผ่ให้
เห็นสภาพปัญหาที่แท้จริง เด็กบางคนเรียนจบพัน เกณฑ์การศึกษาภาคบังคับแล้ว เรียนต่อในระดับ
สูงขึ้น แต่ประสบปัญหาเนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดี เมื่อมีคนมีฐานะ
ดีกว่ามาลู่ขอเพื่อแต่งงานผู้ปกครองจึงตกลงตามนั้น เด็กจึงต้องออกจากโรงเรียนไปแต่งงาน
เพื่อพยุงฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวให้ดีขึ้น ปัญหาทางการเงินจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่
นำไปสู่การออกจากโรงเรียนมาแต่งงานของเด็ก อย่างซัลมาลูกสาวของฟาตีเมาะ เป็นเด็กที่
เรียนดีแต่มีปัญหาในเรื่องการเงิน เมื่อครูไปขอให้ซัลมา เรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา หลังจาก
เรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว นางบอกว่า "ครู ฉันไม่มีเงินให้มันเรียน" มีเด็กไทยมุสลิมเป็น
จำนวนมากที่ประสบกับปัญหา และมีสภาพไม่แตกต่างไปจากซัลมา การออกจากโรงเรียนไป
แต่งงานจึงเป็นสิ่งที่หนีไม่พ้น

แต่แล้วความตั้งใจของฟาตีเมาะก็ไม่สามารถ ที่จะทำไปได้อย่าง
ตลอดรอดฝั่ง ทำให้นางต้องผิดหวัง ทนกล้ำกลืนต่อความตั้งใจ แต่อีก
มุมหนึ่งก็เป็นการดีต่อลูก ตนเอง และครอบครัว ซึ่งนางเท่านั้นที่ เป็นผู้
กุมชะตากรรม เมื่อหนุ่มในหมู่บ้านเดียวกันเกิดไปชอบพอและขอแต่งงาน
ทั้งที่ซัลมากำลังเรียน นางต้องจ่ายอมเพราะเขาให้ผู้หญิงใหญ่มาขอแต่งงาน
เป็นถึงกำนัน เป็นผู้ที่น่าจะต้องพึ่งพาอาศัยสวณย่างกริศประหังชีวิตตลอด
มา และเมื่อนางคิดไปถึงอายุของตนเอง คิดถึงลูกสาวคนเล็ก นางจึง
ตัดสินใจมอบซัลมาให้กับกำนันไป

(หนึ่, หน้า 24)

1.3 การคุกคามของขบวนการโจรก่อการร้าย

ขบวนการโจรก่อการร้ายที่ปฏิบัติการอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็น
ขบวนการที่ไม่มีอุดมการณ์หลักการและการจัดตั้งองค์กรที่แน่นอน ทำให้ไม่ทราบว่ขบวนการ
โจรก่อการร้าย ทำการจับครูฆ่าครู เผาโรงเรียน ส่งจดหมายเรียกค่าคุ้มครอง หรือก่อ
วินาศกรรม จะเป็นไปในลักษณะของการแอบอ้างชื่อขบวนการโจรก่อการร้ายมากกว่า เมื่อ
จับตัวได้กลับปรากฏว่าเป็นโจรธรรมดาที่แอบอ้างชื่อขบวนการเพื่อหวังผลประโยชน์เท่านั้น

การปฏิบัติการของขบวนการโจรก่อการร้ายจะอยู่ในลักษณะการจับครู
ฆ่าครู เผาโรงเรียน ส่งจดหมายข่มขู่เรียกเงิน และก่อวินาศกรรม เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2513
ด้วยการจับครูสตรีคนหนึ่งในพื้นที่อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ในครั้งนั้นครูได้รวมตัวกันปิด
โรงเรียน หยุดทำการสอนเพื่อเรียกร้องให้ทางราชการติดตามครูที่ถูกโจรจับตัวไป กลับคืน
มาโดยเร็ว หลังจากนั้นครูได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นภายใต้ชื่อ "กลุ่มพิทักษ์สวัสดิภาพครู 3
จังหวัดภาคใต้" โดยมีจุดประสงค์สำคัญคือ ก่อให้เกิดพลังอำนาจการต่อรองกับทางราชการ
ในการแก้ปัญหาการก่อการร้ายที่เกิดแก่ครู

เรื่องสั้นหลายเรื่องที่นักเขียนสะท้อนให้เห็นปัญหาทางการศึกษาที่มีผล
กระทบมาจากการก่อการร้าย เช่น

มัดมือชก ของ ทวีวัฒน์ โกโศยกานนท์ เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ครูและมีผลกระทบต่อการศึกษา เนื่องจากครูต้องพจญอยู่กับการกระทำของขบวนการโจรก่อการร้าย ครูแคว้นกับครูนพพรสอนอยู่ที่โรงเรียนในถิ่นทุรกันดาร ต่อมาทั้งสองได้รับจดหมายข่มขู่เรียกเงินจากขุนโจรเซ็ง ตะโล๊ะชูแม ซึ่งเป็นโจรก่อการร้ายมีค่าหัวถึง 50,000 บาท เมื่อข่าวแพร่ออกไป ปัญหาต่าง ๆ เริ่มเกิดขึ้น ภรรยาของครูแคว้นพาลูกหนีไปอยู่ในเมือง ครูนพพรไม่กล้าไปทำการสอน และนำเรื่องไปรายงานให้นายอำเภอทราบ ต่อจากนั้นมีกำนันและชุดคุ้มครองหมู่บ้านเข้าไปในโรงเรียนเพื่อทำหน้าที่ในการอารักขา ครูจึงมีสภาพเหมือนถูกมัดมือชก จะไปไหนมาไหนต้องมีคนคอยคุ้มกัน

มันเป็นจดหมายขอเงินของขุนโจรเซ็ง ตะโล๊ะชูแม โจรต่างถิ่นซึ่งมีอิทธิพลเข้ามาในเขตอำเภอนี้ และมีค่าหัวถึง 50,000 บาท มันได้สร้างความหวั่นหวาคให้สุจริตชนโดยทั่วไป เพราะความโหดเหี้ยมทารุณของมัน

ครูพบจดหมายเสียบอยู่ที่ลิ้นชักโต๊ะทำงานเมื่อเช้านี้ มันขอเงินครู 10,000 บาท และครูนพพร 5,000 บาท ภายใน 15 วัน หากเลยกำหนดนี้จะไม่รับรองความปลอดภัย และห้ามบอกใครเด็ดขาด มิฉะนั้นตาย

(มัดมือชก, หน้า 3-4)

การส่งจดหมายข่มขู่เรียกเงินครูเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและระบาดทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การกระทำดังกล่าวเป็นทั้งการกระทำของโจรก่อการร้ายและโจรธรรมดา เนื่องจากโจรมีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มมุ่งลงมือปฏิบัติการต่อครูทั้งนั้น สาเหตุของการเกิดกลุ่มโจรหลายกลุ่มเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและสลับซับซ้อน แม้แต่นักเรียนที่เป็นศิษย์ของครูก็กลายเป็นโจร นักเขียนบรรยายให้เห็นภาพว่า

คนมากขึ้น ปัญหามากขึ้นเป็นเงาตามตัว แต่ลูกศิษย์ของครูก็เยอะ
หลายคนไปเป็นโจร อย่างเช่น คาโอ๊ะ บันนั่งคามา เคียวนี้ก็เป็นโจร
ใหญ่ไปแล้ว คาโอ๊ะไม่ใช่เด็กเกเร แต่เขาจะต้องเป็นโจร ทำไม่ถึง
เป็นอย่างนั้น คำตอบมีมากจนสรุปวคหัว

(มัดมือชก, หน้า 8)

ทุกครั้งที่เกิดปัญหาขึ้น ครูจะกลายเป็นเป้าหมายที่ถูกกระทำอยู่เสมอ
นักเขียนได้ชี้ให้เห็นว่าการที่คาโอ๊ะต้องกลายเป็นโจรเกิดจากปัญหามากมาย ปัญหาเหล่านั้น
สลัดขั้วซ้อนมีเงื่อนปมและทับถมกันมานาน ครูจึงกลายเป็นบุคคลสำคัญที่ชาวบ้านฝากความหวัง
ในการแก้ปัญหาเอาไว้ เครื่องมือในการแก้ปัญหาของครู ได้แก่ การศึกษา เมื่อลูกศิษย์ของ
ครูต้องเป็นโจรเสียเอง แสดงว่าครูไม่สามารถแก้ปัญหาได้ตามลำพังอีกแล้ว จะต้องอาศัย
ความร่วมมือของหลายฝ่าย เช่น พ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้เกี่ยวข้องทั้งบ้านเมือง และศาสนา
การที่ครูตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของโจรก่อการร้ายนี้เองกลายเป็นสาเหตุให้ครูเสื่อมเสียบทบาท
ความเป็นผู้นำทางการศึกษา

แต่เดิมาทุกคนฝากความหวังทั้งหลายเกี่ยวกับบุตรหลานไว้ที่ครู
แต่ต่อไปนี่ลำพังแต่ครูสู้ไม่ไหวเสียแล้ว

พ่อแม่ผู้ปกครอง ผู้เกี่ยวข้องทั้งบ้านเมือง ศาสนาและทุก ๆ ฝ่าย
ต้องช่วยกัน มิฉะนั้นก็ไปไม่รอด

หากไม่ร่วมมือกัน แก่งแย่งชิงดีกัน ซาตินั้นแหละจะล่มจม

ดินแดนแถบนี้มีปัญหาสลัดขั้วซ้อนซ้อน เงื่อนปมทับถมกันมากมาย

(มัดมือชก, หน้า 9)

นักเขียนได้ชี้ให้เห็นว่า ทุกฝ่ายจะต้องร่วมมือกันในการแก้ปัญหา เนื่องจาก
จากปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่ซับซ้อน ภัยที่เกิดขึ้นมีลักษณะการเกิดขึ้นอย่างรอบทิศทาง ไม่เพียง
แต่ครูเท่านั้นประสบกับปัญหา แม้แต่สุจริตชนก็ยังคงประสบปัญหาเช่นเดียวกัน นักเขียนได้ย้ำ
ว่า "เหมือนแดงโมที่ถูกลำมาวางรวมให้อยู่ท่ามกลางหนามแหลมของทุเรียน จะพลิกตัวดิ้นรน
ไปทางไหนก็ถูกทิ่มตำเอาทั้งสิ้น" นั่นคือประสบภัยทั้งจากฝ่ายบ้านเมืองและโจรผู้ร้าย

ภัยจากขบวนการโจรก่อการร้ายที่เกิดขึ้นแก่ครุนั้น ชาวบ้านไม่สามารถให้ความช่วยเหลือได้แต่อย่างใด สำคัญที่สุดคือการที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือกับทางราชการในการคุ้มครองครูและโรงเรียนจะเป็นการนำเอาภัยอันตรายมาสู่ตัวเอง อย่างเช่น ชาวบ้านให้ความช่วยเหลือทางราชการในการคุ้มครองครูแล้วและโรงเรียน ถูกฆ่าตายในเวลาต่อมา ซึ่งสภาพเหล่านี้ได้กลายเป็นปัญหาและเกิดขึ้นจริงในจังหวัดชายแดนภาคใต้

เหลือเวลาอีกสามวันจะครบกำหนด ชาวบ้านถูกฆ่าตายไปอีกสองราย เพราะเป็นสายให้เจ้าหน้าที่

ครุรู้ว่าครุมีส่วนทำให้เขาเหล่านั้นตาย ประการแรกชาวบ้านรักครุ อยากจะช่วยครุ ประการต่อมาชุดคุ้มครองของหมู่บ้านทุ่งกำลังและความสนใจมาที่ครุจนหมด จนกระทั่งลี้มชาวบ้าน

(มัดมือชก, หน้า 10)

นอกจากชาวบ้านจะให้ความช่วยเหลือและเห็นอกเห็นใจครุแล้ว โจรบางกลุ่มก็มีความเห็นใจครุอีกด้วย การจับครุ ฆ่าครุ และเผาโรงเรียน รวมกระทั่งการส่งจดหมายข่มขู่เรียกเงินครุ โจรบางกลุ่มอาจจะไม่เห็นด้วย หากเป็นการกระทำของกลุ่มโจรอื่นซึ่งเป็นลักษณะของการขยายอิทธิพลเข้ามาในถิ่นของตน กลุ่มโจรเจ้าของถิ่นอาจจะขัดขวางการกระทำนั้นก็เป็นได้ เหตุการณ์ในลักษณะเช่นนี้อาจจะไม่มีปรากฏ แต่ในกรณีที่โจรบางกลุ่มเป็นลูกศิษย์ของครุและเป็นเจ้าของพื้นที่เกิดต่อสู้และสกัดกั้นกันเอง ซึ่งได้เกิดขึ้นในบางครั้ง อย่างเช่น คาโอ๊ะ บันนังคามา ทำการขัดขวาง เช็ง ตะโละชูแม นักเขียนได้ชี้ให้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยผ่านจดหมายของ คาโอ๊ะ บันนังคามา

ครุครับ

ผมล้างแค้นให้ครุแล้ว ความจริงผมเคยห้ามอ้ายเช็ง ตะโละชูแมแล้วว่าไม่ให้มายุ่งในเขตของผม แต่มันไม่เชื่อมั่นจึงต้องตาย ต่อไปนี้ครุสบายใจได้แล้ว สำหรับค่าหัวอ้ายเช็ง 50,000 บาท และลูกน้องมันอีกสามคน 15,000 บาท ให้ครุลองไปติดต่อกู ผมไม่แน่ใจว่าจะได้

หรือไม่ เพราะเรื่องค่าหัวนี้มีข่าวเสมอว่า มักไปเข้ากระเป๋าคคนที่ไม่ได้ทำงาน ส่วนคนทำงานจริง ๆ บางทีก็ไม่ได้อะไรเลย อย่างไรก็ตามถ้าหากได้มาก็ให้อามาซ่อมโรงเรียนหลังเก่า หรือสร้างโรงเรียนหลังใหม่ในหมู่บ้านของเราที่แล้วกัน

รักและนับถือครูมาก

คาโอ๊ะ บันนังคามา

(มัดมือชก, หน้า 14)

พรุ่งนี้ครู...? ของ ชาตรี สำราญ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาซึ่งเกิดจากเจ้าหน้าที่บางคนซึ่งเป็นกลไกของรัฐ กระทำการกดขี่ข่มเหงต่อชาวบ้านอย่างอยุติธรรม เมื่อชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรม ถูกข่มขู่กลั่นแกล้งและรีดไถจนกระทั่งทนไม่ไหวจึงจำใจเข้าป่าเป็นโจร ในที่สุดกลายเป็นขบวนการก่อการร้าย ส่งจดหมายข่มขู่เรียกเงินครู การที่ชาวบ้านกลายเป็นโจร ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากความไม่เป็นธรรมในสังคม การเล่นพรรคเล่นพวกของบุคคลในระบบราชการ การกลั่นแกล้งซึ่งเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองบางคน เมื่อปัญหาหมักหมมมากขึ้นย่อมส่งผลกระทบต่อศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อระบบราชการ ชาวบ้านบางคนจึงกลายเป็นโจร และมาทำร้ายครูซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พบเห็นโดยทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ชาตรี สำราญ ได้สะท้อนให้เห็นปัญหาทางการศึกษาที่เกิดจากการก่อการร้าย ผ่านรายละเอียดของเรื่องดังนี้

ขอมะ รียา อดีตนักโทษซึ่งถูกปล่อยตัวออกมาจากเรือนจำก่อนกำหนด เนื่องจากมีความประพฤติดี เขาเป็นพลเมืองดี ทำหน้าที่เป็นสารวัตรศึกษา เป็นครูสอนในปอเนาะ เมื่อพบเห็นความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในหมู่บ้านซึ่งเป็นการกระทำของเจ้าหน้าที่บางคนเขาทนต่อสภาพเหล่านี้ไม่ได้ ประกอบกับมีเพื่อนบ้านบางคนบอกเขาถึงสามครั้งว่า จะถูกตำรวจจับ ในที่สุดขอมะทนไม่ได้จึงหนีเข้าไปเป็นโจร หลังจากนั้นได้เขียนจดหมายมาขอเงินครูเพื่อไปซื้ออาวุธเอาไว้ใช้ต่อสู้การปราบปรามของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

บุคคลอย่างขอมะ รียา มีให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคมแม้ว่าตัวเองจะโง่ เพราะไร้การศึกษา แต่ไม่ต้องการให้ลูกของตนต้องกลายเป็นคนโง่ ดังจะเห็นได้จากการที่ขอมะพูดกับ ผาน เพียรทอง ซึ่งเป็นครูใหญ่ว่า "ผมโง่แล้วลูกผมต้องไม่โง่เหมือนพ่อ" การศึกษาจึงมีความสำคัญและเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับชีวิตในความคิดของเขา เพราะความเป็นบุคคลที่ตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษานี้เอง ขอมะจึงทนไม่ได้ต่อความอยุติธรรมที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นจากกลไกของรัฐด้วยแล้ว เขาจะมีปฏิกริยาขึ้นมา และแสดงความรู้สึกไม่พอใจออกมาอย่างเห็นได้ชัด นักเขียนได้นำเอาปัญหามาตีแผ่โดยผ่านบทสนทนา ได้แก่ คำพูดที่ตั้งคำถามต่อครู คือ ผาน เพียรทอง

"จำพิณ ครูรู้จักใช้ไหม?" ขอมะตั้งปัญหาถามผาน ในตอนบ่ายวันหนึ่ง

"แกร้ายมาก แกของเงินคนข้างบ้านของผมหนึ่งพันบาท แกว่าคน ๆ นั้นนิสัยไม่ได้ ขโมยไก่ชาวบ้าน ถ้าไม่จ่ายเงินให้แก่ แกจับอ้ายคนนั้นต้องไปหาเงินมาให้แก ต่อมาชาวบ้านมาแจ้งแกอีกว่าอ้ายคนข้างบ้านผมคนนั้นมันขโมยวัวไปขาย จำพิณก็ไปไล่ต่ออีก มันเลยหนีเข้าป่า"

(พรุ้งนี้ครู...?, หน้า 89)

การกลั่นแกล้งและรีดไถอันเกิดจากการกระทำของเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นกลไกของรัฐเพียงบางคนเป็นเหตุให้ชาวบ้านบางคนทนไม่ไหวต้องหนีเข้าป่า เหตุการณ์ในลักษณะเช่นนี้มักจะเกิดขึ้นในท้องถิ่นชนบท โดยเฉพาะในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จะมีผลกระทบก่อให้เกิดภาพพจน์ที่ไม่ดี

"ตำรวจชุด ชคบ. ชุดไหนก็ตาม ถ้าได้ปักหลักอยู่ในหมู่บ้านนานแล้ว ย่อมจะมีวิถีหากินแบบแปลก ๆ บางคนขอไม่เลือกที่จะเป็นข้าวสาร เบ็ด ไก่ หรือแม้แต่ขายเบอร์วิทย์ เบอร์นาฬิกาข้อมือ รีดไถรถโดยสาร"

(พรุ้งนี้ครู...?, หน้า 90)

ปัญหาการรีดไถตัวเองได้นำไปสู่ความไม่ศรัทธาต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง ซึ่งกลายเป็นปัญหาสำคัญ เพราะทำให้เกิดภาพพจน์ที่ไม่ดีต่อระบบราชการ ยิ่งในจังหวัดชาย-แดนภาคใต้ตอนล่างด้วยแล้ว ปัญหายังมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น นักเขียนบรรยายว่า

ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นปัญหาละเอียดอ่อน ผู้บริหารของเมืองไทยผลัดแล้วผลัดเล่าต่างพูดกันอย่างนี้ แต่ไม่เคยมีใครแยกแยะรายการที่เรียกว่าละเอียดอ่อนนั้นออกมาให้เห็นชัด เวลาผู้บริหารจากส่วนกลาง จะมาตรวจราชการส่วนภูมิภาค จะต้องบอกให้เจ้าถิ่นทราบเพราะกลัวว่าจะไม่มีใครมาต้อนรับ หรือกลัวภัยโจรก็ไม่แน่ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะนั่ง "ซ" มาฟังคำบรรยายสรุปที่จริงบ้าง โททกบ้าง หรือไม่ก็นั่งอ่านรายงานอยู่ในห้องแอร์ แล้วให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า "พวกผมได้รับรายงานว่าเหตุการณ์ปกติ ๆ ก็เชื่อว่าปกติและเหตุการณ์คงไม่รุนแรงนัก อนิจจา...ผู้บริหารของเมืองไทย เชิญท่านั่งอยู่ในห้องแอร์ หรือจมนอยู่ในอ่างอาบอบนวด แล้วค้าข้าวสาร ค้าน้ำตาล คอรับชั้นก็ต่อไปเถอะ จนกว่าเนื้อร้ายปลายด้านของขวานทองของเรา จะเปื่อยยุ่ยและหลุดไปเอง

(พฤษภาคม...?, หน้า 94)

ความพอนเพะของปัญหาที่เกิดขึ้นในดินแดนที่เรียกว่า ค้ามขวานทอง ได้แก่ สามจังหวัดภาคใต้นั้นเอง ปัญหาเหล่านี้ก่อตัวขึ้นและสั่งสมมานาน นอกจากความไม่ซื่อสัตย์สุจริตของเจ้าหน้าที่ มีผลกระทบต่อพื้นที่โดยตรง นักเขียนยังชี้ให้เห็นว่า ปัญหาเหล่านี้ยังก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใหม่ขึ้นกับเด็กอีกด้วย เด็กซึ่งอยู่ในโรงเรียนพบเห็นและสัมผัสกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นจนซึมซับเอาสิ่งเหล่านี้มาไว้ในความคิดแล้วแสดงออกมาทางพฤติกรรม เป็นการบ่งบอกให้ทราบว่า การก่อการร้ายนั้นมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดของเด็กนักเรียน

ผาน เพียรทอง กวาดสายตาไปทางโรงเรียนของเขา
 เด็ก ๆ กำลังวิ่งเล่นกันอย่างสนุกสนาน ครึ่งก่อนปีมาแล้ว...
 ในขณะที่สามจังหวัดภาคใต้กำลังคุกรุ่นอยู่ด้วยไฟแห่งความหวาดกลัว
 ...ความเปลี่ยนแปลงใหม่ได้เกิดขึ้นกับเด็กของเขา
 บางคนสูบบุหรี่ นั้งซีมี คาปรีโอ ซาคเรียนบ๋อยซัน มีคำพูดแปลก ๆ
 มีปัญหาแปลก ๆ มาถามครู ขอบวาดรูปอาวุธชนิดร้ายแรงต่าง ๆ ทั้ง
 ระเบิดมือ เอ็ม 17 เอ็ม 79 และส่งเสียงสัญญาณแปลก ๆ รับช่วง
 กันเป็นทอด ๆ

(พรุ่งนี้ครู...?, หน้า 95)

การขาดเรียนของเด็กเป็นการยืนยันให้เห็นปัญหาทางการศึกษาอย่าง
 เต็มชัด การก่อการร้ายไม่ว่ากลุ่มโจมปฏิบัติต่อครูด้วยการจับตัว ฆ่า หรือส่งจดหมายข่มขู่ เรียก
 เงิน ย่อมมีผลกระทบต่อการศึกษาทั้งนั้น เพราะสาเหตุเหล่านี้จะนำไปสู่การปิดโรงเรียน หยุด
 ทำการสอนของครู หรือหากเกิดแก่นักเรียนโดยตรงก็จะทำให้เกิดการหยุดเรียนของเด็ก ไม่
 ว่าครูจะปิดโรงเรียน หยุดทำการสอน หรือเด็กขาดเรียน ลักษณะดังกล่าวมานี้ก่อให้เกิดปัญหา
 ทางการศึกษาด้วยกันทั้งนั้น

การที่ชาวบ้านเข้าป่าไปเป็นโจรก่อการร้าย มีอยู่ด้วยกันหลายสาเหตุ
 อย่างเช่น ขอมะ รียา เหตุผลที่เขาต้องกลายเป็นโจรเนื่องจากเขาทนต่อสภาพความไม่เป็น
 ธรรมที่พบเห็นและเกิดขึ้นกับตัวเองไม่ได้ นักเขียนได้สะท้อนปัญหาโดยผ่านจดหมายของขอมะ
 ที่ส่งไปขอเงินครูผานว่า

สวัสดีปีใหม่ 18

เขียนที่ภูเขานันสูง

เรียนครูผาน ที่เคารพอย่างสูง

เนื่องด้วยกระผมได้เขียนจดหมายฉบับนี้เพื่อที่จะเล่าเรื่องความ
 เป็นไปของกระผม บัดนี้กระผมไม่รู้ว่าจะประพฤติดังไร เพราะ
 ว่าข้างหน้ามีตำรวจ ทำให้ผมต้องระมัดระวังตัว โดยเฉพาะผมเองก็

ไม่มีอาวุธที่เรียกว่าเอ็ม 16 แต่ผมไม่มีปัญหาหรอกในการใช้อาวุธ ซึ่ง
จะป้องกันการปราบปรามโดยเงื่อนไขความเรียกร้องจากบรรดาครูทั้ง
หลาย อันนี้กระผมขอชมเชยต่อบรรดาครูทั้งหลาย ซึ่งยอมเสียสละเวลา
อันหลายวัน เพื่อป้องกันความยุติธรรมทั้งสองฝ่าย จุดประสงค์กระผม
เขียนจดหมายนี้ก็คือ จะขอความช่วยเหลือสมทบเงิน 200 บาท แต่ละ
คน เพื่อจะเตรียมเสบียงอาหารในเวลาปราบปราม โปรดขอให้บรรดา
ครูทั้งหลายช่วยกระผมด้วยสุจริตในเวลา 7 วัน โปรดทราบ

สุดท้ายนี้กระผมหวังว่าบรรดาครูทั้งหลายโชคดี ปราศจากอันตราย

ขอแสดงความนับถือ

จากเพื่อนรักของคุณ

3/1/75

ขอให้ครูใหญ่ให้บรรดาครูอ่านด้วย

(พรุ่งนี้ครู...?, หน้า 102-103)

จดหมายขอมะ รียา ที่ส่งถึงครูผาน เพียรทอง เป็นการยืนยันให้เห็น
ว่า เมื่อครูรวมตัวกันเรียกร้องให้ทางราชการปราบปรามโจรด้วยมาตรการที่เด็ดขาด กลุ่ม
โจรก็จะส่งจดหมายข่มขู่เรียกเงินจากครูเพื่อนำไปซื้ออาวุธไว้ต่อสู้กับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง และ
ส่วนหนึ่งเอาไว้เป็นค่าใช้จ่าย หรือจัดหาเสบียงอาหารในช่วงเวลาที่ถูกปราบปราม

การที่ชาวบ้านหนีเข้าป่าไปอยู่กับขบวนการโจรก่อการร้ายนั้น แม้ว่า
ตัวเองอาจจะไม่อยากปฏิบัติการค้าต่อครูด้วยการจับ ฆ่า หรือส่งจดหมายข่มขู่เรียกเงิน ในฐานะ
ที่เป็นสมาชิกใหม่ของขบวนการ จำเป็นต้องสร้างผลงานหรือไม่ก็อาจจะโดนบังคับให้กระทำ

"แต่ผมเข้าใจว่า ขอมะไม่อยากฆ่าครู ไม่ต้องการเงินครู แต่ครู
อย่าลืมนะว่าเขาเป็นคนใหม่ คนเก่าอาจจะบังคับเขาก็ได้..."

(พรุ่งนี้ครู...?, หน้า 104)

นี่หรือรางวัล? ของ สุชาติ สำราญ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็น รากเหง้าของปัญหาอย่างถึงแก่นแท้ นักเขียนได้ชี้ให้เห็นประเด็นการก่อการร้ายที่ส่งผลกระทบต่อ การศึกษาอย่างตรงไปตรงมา ดังรายละเอียดของเรื่องต่อไปนี้

ธเนศและจุจเดือนเป็นครูหนุ่มสาวไฟแรงมีความตั้งใจจริงในการพัฒนา การศึกษา ทั้งสองได้ไปทำการสอนที่โรงเรียนกำปงปานา อยู่ในจังหวัดยะลา และเป็นช่วงที่ ขบวนการโจรก่อการร้ายกำลังปฏิบัติการอย่างรุนแรงเพื่อแบ่งแยกดินแดน เพื่อนครูอีกคนที่ชื่อ บุญตรง แก้วงาม ถูกโจรก่อการร้ายยิงตายในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่ บุญตรงเป็นครูที่มีอุดมการณ์ ธเนศจึงยึดเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติหน้าที่ ต่อมาธเนศได้เลื่อนตำแหน่งเป็นครูใหญ่แทนครูใหญ่ คนก่อนที่เกษียณอายุราชการ เขาคลุกคลีและทำงานอย่างจริงจังมีอุดมการณ์และเสียสละ ใน ขณะเดียวกันจุจเดือนกลับหวาดกลัวต่อภัยอันตรายจากการก่อการร้าย เมื่อขอให้ธเนศย้ายเข้า กรุงเทพฯ แต่ได้รับการปฏิเสธ เธอจึงขอย้ายเสียเอง และต่อมาได้แต่งงานกับคนรักใหม่ใน กรุงเทพฯ ปล่อยให้ธเนศต่อสู้อยู่ในพื้นที่อีกต่อไป เขาถูกกลุ่มโจรร้ายบุกยิงที่บ้านพักตอนกลาง ค่ำ คืน แต่รอดชีวิตมาได้ ถูกส่งจรวดหมายข่มขู่เรียกเงิน เขายังคงทำงานต่อไปโดยไม่หวาดหวั่น ในที่สุดโจรอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ของเขาในอดีตมายิงโจรร้ายที่คุกคาม เขาจนถึงตาย แม้ว่าจะมีอันตรายอย่างไร ธเนศก็ยังคงทำหน้าที่ของเขาต่อไป

ครูอย่างธเนศที่ทำการสอนอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีอยู่เป็นจำนวน มาก ธเนศจึงกลายเป็นตัวแทนของครูที่มีความจริงใจและอุดมการณ์ในการทำงาน แม้ว่าจะ มากมายไปด้วยอันตรายอย่างไรก็ตาม ขณะเดียวกันครูอย่างจุจเดือนก็มีอยู่อีกเป็นจำนวนไม่ น้อย เธอเห็นว่า การทำงานอย่างมีความตั้งใจมีอุดมการณ์ไม่จำเป็นต้องไปเสี่ยงอยู่ในพื้นที่ อันตรายอย่างเช่น หมู่บ้านกำปงปานา ความแตกต่างในด้านความคิดระหว่างธเนศกับจุจเดือน จึงเป็นเสมือนหนึ่งกับการฉายภาพของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้เห็นแง่มุมของปัญหาอย่างชัดเจน ธเนศเป็นครูที่มีชีวิต มีความรู้สึก เลือดเนื้อ และวิญญาณ การจากไปของจุจเดือนทำให้เขา คิดเสมอว่า ลักวันหนึ่งเมื่อเขาเสร็จสิ้นภารกิจแล้ว เขาจะได้มีโอกาสแต่งงานอยู่กับเป็นสามี ภรรยาอีกเหมือนอย่างบุคคลอื่นโดยทั่วไป

ในเมื่อ เขาคิดว่าเขามีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ในจังหวัดยะลาต่อไป เพราะงานของเขาที่ต้องทำยังคงมีอีกมาก ขณะเดียวกันคู่แข่งเดือนก็มี เหตุผลว่า เธอไม่อาจจะมาอยู่ร่วมกับเขาที่จังหวัดยะลาได้ เพราะกลัวโจรเรียกค่าไถ่ และกลัวการแบ่งแยกดินแดน

(นี่หรือรางวัล, หน้า 53)

สาเหตุความกลัวของคู่แข่งเดือน สืบเนื่องมาจากการตายของ บุญทรง แก้วงาม ซึ่งตายเพราะฝีมือการกระทำของขบวนการโจรก่อการร้าย เขาถูกฆ่าขณะทำการสอน ศพของเขาจึงถูกคลุมด้วยธงชาติ แม้ว่าเขาจะตายในหน้าที่อย่างมีเกียรติ ความตายของเขาก็กำลังจะถูกลืม ในความรู้สึกของธเนศเห็นว่า บุญทรงเป็นผู้ที่เสียสละด้วยเหตุนี้เอง เขาจึงพยายามยึดการกระทำของบุญทรงมาเป็นแบบอย่าง ขณะที่เขากำลังพัฒนาชาวบ้านไม่เฉพาะในด้านการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการพัฒนาทุกอย่างเพื่อให้ชีวิตของทุกคนดีขึ้น เขากลับพบค่านิยมใหม่ที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้น นั่นก็คือกลุ่มวัยรุ่นและผู้ชายชาวบ้านชอบนั่งจับกลุ่มกันอยู่ตามร้านกาแฟ สนทนากันด้วยเรื่องไร้สาระ ยึดถือค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง ได้แก่ การที่ใครก็ตามถ้ามีเงินโดยไม่ต้องทำงานบุคคลนั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นคนเก่ง วัยรุ่นชอบประพฤติดนเป็นบุรุษเจ้าสำราญ ชอบแต่งตัวโก้เก๋เกียดาวูธ และอยากมีตำแหน่งทางสังคม บางคนจึงหนีเข้าป่าไปอยู่กับขบวนการโจรก่อการร้ายเพื่อจะได้มีอาวุธและตำแหน่งทางสังคม ค่านิยมนี้เองได้กลายเป็นส่วนหนึ่งก่อให้เกิดขบวนการโจรก่อการร้ายเพิ่มจำนวนมากขึ้น เด็กหนุ่ม ๆ ในหมู่บ้านได้หายหน้าไปหลายคนพร้อมกับมีข่าวการก่อการร้าย การก่อวินาศกรรม จับครุ ฆ่าครุ และเผาโรงเรียนติดตามมา นักเขียนชี้ให้เห็นปัญหาว่า

คณะผู้ก่อการร้ายแบ่งแยกดินแดนสามจังหวัดภาคใต้กำลังทำงานอย่าง
ได้ผล มีการลอบสังหารกำลังคนและกำลังอาวุธมากขึ้นกว่าเดิม ประชาชน
ข้าราชการ และแม้แต่ครูก็ถูกทำลายขวัญไม่เว้นแต่ละวัน ครูเป็นจุดที่
ถูกคุกคามมากที่สุด เพราะครูต้องเข้าไปทำการสอนในป่า ครูไม่มีอาวุธ
แม้จะรวมพลังกันได้ในปี 2517 แล้วก็ตาม แต่หลังจากนั้นเชื่อว่าครู
จะปลอดภัยอย่างที่คาดหวังกันไว้

(นี่หรือรางวัล, หน้า 64)

แม้ว่าธเนศจะเป็นครูที่มีมนุษยสัมพันธ์เข้ากับชาวบ้านได้ดี แต่เขาได้รับจดหมายเรียกค่าคุ้มครองหนึ่งฉบับ หลังจากที่ได้รับมาแล้วเมื่อสองอาทิตย์ก่อน ขณะที่เขาไม่รู้จะทำอย่างไรดีกับจดหมายฉบับนั้นเมื่อเข้านอนในตอนกลางคืน เขาถูกกลุ่มโจรก่อการร้ายบุกมาราตจนถึงบ้านพัก แสดงให้เห็นว่าครูต้องต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดตามลำพัง

ธเนศขบกรามแน่น เขาพลิกตัวลงจากเตียงแล้ววิ่งตามหิ้นเข้าผาบ้านค้ำหนึ่ง จากช่องเล็ก ๆ ที่ทำเตรียมไว้ยามฉุกเฉิน ทำให้เขาเห็นภาพภายนอกได้โดยที่บุคคลภายนอกไม่อาจมองเห็นเขา

"สัตร์..." เขาคำรามในใจ "เตรียมมาหึ่งปิ่น หึ่งระเบิด เชี่ยวนะ"

(นี่หรือรางวัล, หน้า 65)

ครูจึงจำเป็นต้องสู้หึ่งที่ไม่มีอาวุธ การสู้คือการพยายามทำความเข้าใจกับชาวบ้าน ซึ่ให้เห็นความถูกผิดและเหตุผลตลอดหึ่งการใช้สติปัญญาในการแก้ไข้ปัญหา การที่ธเนศต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวในกรณีภัยจากโจรก่อการร้ายเกิดขึ้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนไม่มีความสามารถปกป้องอันตรายให้แก่ครู สิ่งทีครูจะต้องตระหนักด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง ได้แก่ การประทับประคองตนเองให้ยู่รอดด้วยความปลอดภัย

ธเนศรู้สึกอนาถใจที่สุด ขณะนี้แม้เขาจะมีเพื่อนบ้านอยู่อีก 4-5 หลังคาเรือน ในระยะใกล้ ๆ กัน ทว่าทุกประศูครัวเรือนเหล่านั้นปิดเงียบแต่ละบ้านคงเต็มไปด้วยความสะต้งผวา เพราะเกรงกลัวต่อกฎหมายอยู่เหนือกฎหมาย

เขาอยากรู้เหลือเกิน ถ้าเหตุการณ์เหล่านี้ยังไม่ถูกแก้ไข ต่อไปเมืองไทยจะเป็นอย่างไร

ความคิดของเขาสะต้งหยุดลงเพียงแค่นั้น เมื่อเสียงซิ่งเต็มไป ด้วยอำนาจบาตรใหญ่ราวกับว่าเมืองไทยเป็นของพวกมันเพียงกลุ่มเดียว

"ไม่มีคนอยู่เระอะ ถ้าเช่นนั้น...ยิง ป๊ะเงาะ บูงอ...ยิง !"

ปืนระเบิดกึกก้อง เป็นสิบ ๆ นัด แล้วเงียบลง พร้อมกับเสียงหัวเราะและเสียงเร่เครื่องยนต์ออกรถแล่นห่างออกจากบ้านของเขาไปตามเส้นทางสายเดิม

(นี่หรือรางวัล, หน้า 66-67)

การที่ไม่มีชาวบ้านออกมาช่วยครู เป็นเพราะพวกเขาเกรงกลัวต่อพวกโจรนั่นเอง การคุกคามข่มขู่ของพวกโจร มักจะกระทำหลังจากส่งจดหมายเรียกค่าคุ้มครองไปถึงผู้รับเรียบร้อยแล้ว ในกรณีของครูชเนศก็เช่นเดียวกัน กลุ่มโจรเขียนเพียงข้อความสั้น ๆ ในแผ่นกระดาษแล้วส่งไปให้เจ้าตัว นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นภาพของการข่มขู่คุกคามต่อครู โดยผ่านข้อความในจดหมายของขบวนการโจรก่อการร้าย ที่เขียนไป เรียกค่าคุ้มครองจากชเนศว่า

"เรา...ป๊ะเงาะ บูงอ...ขอเตือนมาด้วยความหวังดีว่า ตามที่เราขอเงินจากครูสองพันบาทคงได้เคยแจ้งมาแล้วนั้น ก่อนพระอาทิตย์ตกดินในวันนี้ให้ครูจ่ายเงินจำนวนนี้ให้กับคนของเรา มิฉะนั้น ภายในคืนวันนี้ เราจะทำให้ครูอยู่ที่นั่นอีกต่อไปไม่ได้"

(นี่หรือรางวัล, หน้า 72)

การก่อการร้ายที่กลุ่มโจรปฏิบัติการต่อครูมีผลกระทบต่อการศึกษาโดยตรงเพราะเมื่อครูถูกกระทำ ย่อมประสพกับปัญหาคือความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ชาวชวัญกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นเหมือนกับจะตั้งคำถามเป็นการทิ้งท้ายเพื่อหาผู้รับผิดชอบเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการบรรยายเหตุการณ์ว่า

ยิ่งครูประจำบาลในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ยิ่งหนักขึ้นไปอีก นอกจากจะมีเงินเดือนจำกัดจ่ำเขี้ย และมีสวัสดิการที่ไม่ค่อยจะสมบูรณ์แล้ว เขายังต้องเผชิญกับพวกโจรในลักษณะต่าง ๆ อีกอย่างน่าออกส้นขวัญแวงวน คนแล้วคนเล่าที่ได้พบกับพวกโจร เรียกค่าไถ่ ที่ตายไปแล้ว

ก็มี ที่หนีจากเงื้อมมือโจรไปได้ก็มาก แต่ที่มีมากที่สุดก็คือ ที่ต้องเสียค่า
คุ้มครองให้แก่โจรเพื่อสงวนชีวิตของพวกเขาเอาไว้ เพราะไม่มีใคร
ค้ำประกันชีวิตให้ครูได้ หรือใครจะค้ำประกันชีวิตให้ครู...ใคร?

(นี่หรือรางวัล, หน้า 76)

ไฟพิษบนเรือแจว ของ ชำนาญ อ่ำไฟ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่นำเอา
เหตุการณ์มาสะท้อนให้เห็นแง่มุมของปัญหาที่เกิดขึ้น โรงเรียนแห่งหมู่บ้านตะเนาะมีะ ซึ่งเป็น
โรงเรียนที่ครูเจ๊ะแหว วงศ์เควา ทำการสอนอยู่คนเดียว โรงเรียนแห่งนี้มีสภาพทรุดโทรม
จนกระทั่งครูและชาวบ้านไปขอให้ทางราชการจัดหางบประมาณมาสร้างให้ใหม่ หลังจากสร้าง
โรงเรียนหลังใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านต่างก็อกดีใจเพราะความแปลกใหม่ของอาคาร
เรียนหลังใหม่ ในขณะที่เดียวกันความเปลี่ยนแปลงอีกอย่างหนึ่งกำลังคืบคลานสู่หมู่บ้าน ความ
เปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้แก้อย่างหนึ่งจากการโจรก่อการร้ายหมู่บ้านที่แม้ว่าจะยากจนเงียบสงบ
มีความสุขตามประสาชาวบ้าน เริ่มวุ่นวายขึ้นเพราะขบวนการโจรก่อการร้ายขยายอิทธิพลเข้า
มาเมื่ออำนาจ ครูจึงตกเป็นเป้าหมาย และกลายเป็นผู้ถูกกระทำตามเคย การส่งจดหมายข่มขู่
เรียกเงินครูระบาคไปหัว นักเขียนบรรยายให้เห็นภาพว่า

บุหรีมวนที่สองกำลังจะหมด ครูจึงตีคันทวนหรือออกไปด้วยความเคยชิน
พลันก็ถูกปักเศษหญ้าแห้งที่ติดตามกางเกงให้หลุดร่วง แต่พอขยับตัวจะ
ก้าวเดิน ครูก็ต้องชะงักเมื่อเสียงหัว ๗ จากชายฉกรรจ์ซึ่งมีอาวุธ
ครบมือว่า "ครูอย่าเพิ่งกลับ"

ด้วยสัญชาตญาณและสามัญสำนึกแทบไม่ต้องเดา ครูก็ทราบว่ายาย
ผู้นี้เป็นใคร ผันใจถามไปด้วยสำเนียงเรียบ ๆ ว่า "มีตุระอะไรหรือ"

แทนคำตอบชายคนนั้นกลับยื่นหนังสือที่เขียนด้วยอักษรยาวีส่งให้
และครูเพิ่งสังเกตเห็นบัดนั้นเองว่า ที่หัวกระดาษแผ่นนั้นมี "กรีชไซวั"
เป็นสัญลักษณ์

"ครู พวกผมต้องการอาวุธเพิ่มจึงขอเงินครูเพื่อสนับสนุนขบวนการ
10,000 บาท ถ้าไม่ให้เราไม่รับรองความปลอดภัย"

ลงชื่อ สะมะแอ ลูกไผ่ตัน
(ไฟพิษบนเรือแจว, หน้า 66-67)

เมื่อได้รับจดหมายข่มขู่เรียกเงิน ครูจึงไปรายงานให้ทางผู้ใหญ่ฝ่าย
บ้านเมืองทราบ ซึ่งเป็นวิธีการเดียวที่ครูสามารถทำได้ แต่ผลที่เกิดขึ้นปรากฏว่าโรงเรียนถูก
เผา แสดงให้เห็นว่าทางราชการไม่สามารถให้ความช่วยเหลือหรือหามาตรการป้องกันได้แต่
อย่างใด ครูจึงตกอยู่ในสภาพที่ต้องยอมรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีทางเลือก

"ครู...โรงเรียนถูกเผา" รอนิ่งซึ่งเป็นกรรมการโรงเรียนที่หนุ่ม
ที่สุดคนหนึ่งบอกด้วยเสียงแหบเครือ

ครูถึงกับเข้าทรุด เมื่อได้สติก็รีบแหวกคนเข้าไป เพื่อดูสภาพของ
โรงเรียนซึ่งขณะนั้นมันได้กลายเป็นเถ้าถ่านไปหมดแล้ว และที่ใกล้ ๆ
กับซากของโรงเรียนนั้น มีกระดาษแข็งเขียนข้อความกักตักไว้ด้วยว่า

"โทษ บังอาจ แจ้งความตำรวจ"

(ไฟพิษบนเรือแจว, หน้า 69)

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า การเผาโรงเรียนเป็นอีก
มาตรการหนึ่งที่ขบวนการโจรก่อการร้ายปฏิบัติเพื่อได้ครอบครองในกรณีที่ส่งจดหมายข่มขู่ครูเรียก
เงินแล้วครูไม่ยอมกระทำตามความต้องการของพวกเขา

หมายเหตุจากบ้านป่า ของ สมโชค สำนวณ เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ได้
สะท้อนให้เห็นปัญหาด้วยรูปแบบที่แตกต่างออกไป นักเขียนใช้กลวิธีสะท้อนปัญหาด้วยการบันทึก
เรื่องราวที่เกิดขึ้น ในบันทึกแต่ละฉบับมีลักษณะล้อเลียนเสียดสี และประชดประชันทั้งต่อทาง
ราชการและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อย่างเช่น บันทึกของผู้ใหญ่บ้าน ได้แก่ น่วม นาคี มีข้อความ
ตอนหนึ่งว่า

วันนี้ได้รับคำสั่งจากอำเภอ ให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จัดเวรยามเฝ้า
คุ้มครองโรงเรียน เพื่อป้องกันการถูกลอบวางเพลิงจาก ชก.

ในนามของผู้ใหญ่บ้าน น่วม นาคี (อนาคตกำนันน่วม) ได้จัดเวร
ยามตามคำสั่งอำเภอแล้ว โดยจัดแบ่งราษฎรจำนวน 57 คน ซึ่งมีตั้ง
แต่วัยรุ่น วัยฉกรรจ์ และวัยที่ออกเป็น 7 เวร เวรละ 1 คืน คืนละ
7 คน ที่เหลือเป็นผู้ตรวจเวร

เวร ! เวรกรรมจริง ๆ ทั้ง 57 คน มีปืนลูกซองเพียง 3
กระบอกปืนลูกกรดอีก 1 แค้นนั่นเอง...

(หมายเหตุจากบ้านป่า, หน้า 20)

บันทึกฉบับนี้สะท้อนให้เห็นความไม่พร้อมของทางราชการและชาวบ้าน
ในการร่วมกันป้องกันภัยร้ายที่อาจจะเกิดขึ้น ส่วนบันทึกของครูโคด เต็ดดวง ครูใหญ่โรงเรียน
บ้านหม้อ (บุญยะ) มีข้อความสะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ครูโดยตรง นักเขียนแสดงความ
เห็นในลักษณะล้อเลียนและประชดประชันผ่านข้อความการบันทึกตอนหนึ่งว่า

"ครูถูกจับรี ? อ้อเหตุการณ์ปกติตามธรรมดาเท่านั้นเอง สำหรับ
เหตุการณ์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันนี้ ขายน่า กูสหนักเข้าซี
เอาไปได้ตัวกลับมากี่สิ้น เรื่อง ไม่น่าตกใจเลยเพื่อนเรา"

"โง่ ครูถูกยิงอีกรึ" ชื่อคนเราเกิดมามันก็ตายกันทุกคนแหละน่า
ไม่ถึงที่นายไม่วายชีวาวัตม์ ใครพิฆาตเช่นล่าไม่อาลัย หากถึงที่ตาย
วายชีวัน ถูกยิงตายกับปืนสั้นมันก็ตาย คิดได้แค่นั้นก็สิ้น เรื่องสั้นราว

(หมายเหตุจากบ้านป่า, หน้า 23)

ข้อความดังกล่าวเป็นการสะท้อนให้เห็นความหมกหมอง และสิ้นหวังอย่างเห็นได้ชัด
เพื่อเป็นการตอกย้ำสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นให้เด่นชัด นักเขียนได้แสดงความเห็นผ่านข้อความ
บันทึกของครูโคด เต็ดดวงต่อไปนี้ว่า

"เฮ้ย ได้ข่าวว่าโรงเรียนถูกเผาอีกรึ" ใจเป็นงั้นไปละเพื่อนเรา
ยิ่งตำรวจไม่ได้ เผาโรงเรียน พรักเพรียกถูกตำรวจจับก็เผาโรงเรียน
เล่นกันแบบนี้อีกสามปีข้างหน้าโรงเรียนคงถูกเผาเรียบ ไม่ส่งสารพวก
เด็ก ๆ บ้างรีใจ...เพื่อน

"ฮือ ! ส่งสารพวกครูด้วยวะ ต่อไปไม่รู้จะไปสอนใคร ไปสอน
ที่ไหน หมายความว่าจะให้พวกครูกินเงินเดือนฟรี ยังงั้นรีเพื่อน ?
โธ่ พวกครูคงกลุ้มใจตายตอนนี้เอง"

(หมายเหตุจากบ้านป่า, หน้า 24)

นอกจากนี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงความคิดผิดพลาดต่อวิธีการแก้ปัญหาอีกด้วย
นักเขียนได้แสดงความเห็นต่อกรณีนี้ทางราชการให้ครูชายไปอยู่เวรโรงเรียนตอนกลางคืนว่า
การแก้ปัญหาดังกล่าวล่อแหลมต่ออันตรายเป็นอย่างยิ่ง เพราะกลุ่มโจรอาจฉกฉวยโอกาสมา
จับตัวครู หรือฆ่าครูก็สามารถทำได้โดยง่าย เพราะครูที่ถูกจับตัวไปเรียกค่าไถ่ ส่วนใหญ่จะ
ถูกจับในเวลากลางวันซึ่งมีชาวบ้านเป็นหูเป็นตาให้ความช่วยเหลือยังไม่สามารถป้องกันเหตุ
ร้ายได้แต่อย่างใด การที่ครูชายไปเฝ้าเวรโรงเรียนตอนกลางคืน ไม่ผิดอะไรกับการส่งกล้วย
เข้าปากช้าง ดังจะเห็นได้จากข้อความในบันทึกว่า

"ฮ้าว ! ทางอำเภอมีหนังสือให้พวกครูชายไปนอนเวรที่โรงเรียน
ในเวลากลางคืนรี" ขอขอบคุณครับท่าน...ขนาดกลางวันครูไปสอนเด็ก
ครูยังถูกจับตัวเรียกค่าไถ่ นั่นหมายถึงชีวิต ถ้ามีการผิดพลาดกันแล้ว
กลางคืนให้ครูไปนอนเฝ้าโรงเรียนอีกเพื่อนเรายังมี แล้วที่หัวเราะ
(ฮ่า ๆ เขาส่งกล้วยเข้าปากช้าง) จะไม่ให้พวกเขาหัวเรายังไง
เล่าท่าน...ก็มันบุกเข้าเผาโรงเรียน จับครูเล่าท่าน...ก็มันบุกเข้า
เผาโรงเรียนจับครูไปเรียกค่าไถ่เสียเลย ฮะ...เมืองไทยเสียอย่าง
สบายไปแปดอย่าง

อย่างนี้ เขาเรียกว่าคุณครูมีโอกาสตายแบบสองจังหวัด...ฮ่า

(หมายเหตุจากบ้านป่า, หน้า 24-25)

ในตอนสุดท้ายเป็นบันทึกของโจร นักเขียนได้แสดงแนวคิด ผ่านความคิดของโจรต่อสภาพการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น

วันนี้ได้ข่าวว่า เพื่อนครูกับราษฎรไปนอนเฝ้าโรงเรียนของพวกเขา เพราะกลัวพวกเราไปเผา รู้สึกเห็นใจเพื่อนครูที่ต้องทนลำบาก เพราะเรา ขอชมเชยชาวบ้านที่มีใจรักเงินภาษีของเขา แต่ไม่เป็นไร เขาเบื่อเมื่อไร เขาซีเกียจเมื่อไร เขาว่างใจเราเมื่อไร แล้วรัฐบาลประกาศว่าเหตุการณ์ปรกติเมื่อไร...เราก็ค่อยไปเผาโรงเรียนเล่น แก๊งวงอีก...ซ่า ซ่า ซ่า

(หมายเหตุจากบ้านป่า, หน้า 25)

ผมถูกมัดมือชก ของ กัมปนาท จินตวิโรจน์ เป็นเรื่องสั้นที่สะท้อนให้เห็นวิธีการของขบวนการโจรก่อการร้ายคุกคาม และปฏิบัติต่อครูในรูปแบบต่าง ๆ โดยผ่านการเล่าเรื่องของ ถวิล โกสโยกานนท์ ครูใหญ่โรงเรียนน้ำตกบาโจ ซึ่งอยู่ในพื้นที่อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส นักเขียนใช้กลวิธีเล่าเรื่องไปตามลำดับเหตุการณ์ เริ่มตั้งแต่ครูถวิล โกสโยกานนท์ ถูกกลุ่มโจรวนเวียนมาข่มขู่ขอเงิน ในจำนวนโจรเหล่านี้ บางคนเคยเป็นลูกศิษย์ของครูถวิลมาก่อน ข้ออ้างที่กลุ่มโจรเหล่านี้มาข่มขู่ขอเงินจากครูเพื่อนำไปเป็นค่าตัดเสื้อ ค่าบุหรี ชื่อนาฬิกาหรือตัดเครื่องแบบ แม้ว่าพวกเขาจะมีพฤติกรรมไม่ผิดอะไรกับโจรธรรมดา แต่พวกเขามีเหตุผลในการเป็นโจรคือการกู้ชาติ

นักเขียนได้ชี้ให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของครูในสมัยก่อนว่า เป็นสภาพชีวิตที่มีแต่ความสงบเรียบร้อย ประชาชนมีความสุข แผ่นดินอุดมสมบูรณ์ ครูได้รับความเคารพนับถือจากบุคคลทั่วไป

ปีแล้วปีเล่า ณ สถานที่แห่งนี้ความสงบเรียบร้อยอย่างสันติสุข ยิ่งของท้องถิ่นและประชาชน...ความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและพืชผล บรรยากาศและธรรมชาติที่ชื่นมื่นชวนรื่นรมย์ เป็นที่ประทับใจแก่ผมเสียเหลือเกิน ถึงกับฝันหวาน ว่าคโครงการบ้านปลายชีวิตของตนเองและครอบครัวไว้ว่า ขอยึดปักหลักมันอยู่เหนือแผ่นดินถิ่นนี้ จนกว่าจะจบสิ้น

อาชีพความเป็นครู...และเมื่อปลดเกษียณอายุแล้ว ก็จะอยู่ที่นี้อีกสิบไป
ท่ามกลางสรรพสิ่งหอมล้อมดังกล่าว อีกทั้งความอบอุ่นอันเข้าใจว่า...
น่าจะได้รับการโอบอุ้ม จากบรรดาศิษยานุศิษย์และผู้สนิทชิดชอบ

(ผมถูกมัดมือชก, หน้า 114)

ความรู้สึกรอบอุ่นและประทับใจของครูถวิลเปลี่ยนแปลงไปเมื่อพบว่าทุก
อย่างไม่ได้เป็นเหมือนเมื่อก่อน มีอะไรบางอย่างค่อย ๆ เปลี่ยนไป สิ่งที่เปลี่ยนไปนี้เองที่
นักเขียนได้แสดงความเห็นผ่านการเล่าเรื่องของครูถวิลอีก ว่า

ก็...ระยะนี้ สมาชิกใจรได้เพิ่มจำนวนปริมาณมากยิ่งขึ้น จาก
บรรดาศิษยานุศิษย์เก่าของผมเป็นส่วนใหญ่ ค่อยมากขึ้นมากขึ้น เคือน
แล้วก็เคือนเล่า...แล้วจะให้ผมภูมิใจอยู่กับใญ่ต่อไปได้อย่างไร :

(ผมถูกมัดมือชก, หน้า 117)

ความอบอุ่นประทับใจและความภาคภูมิใจของครูถวิลลดน้อยลงไปเมื่อ
แนะนำให้บรรดาศิษย์เก่าเข้าใจความถูกต้องเพื่อกลับใจไม่เป็นโจร บรรดาศิษย์เก่าได้ตอบ
ว่าพวกเขาไม่ใช่โจร แต่เป็นทหารและเป็นทหารกู้ชาติ เมื่อไรกู้ชาติได้สำเร็จก็จะจัดตั้งรัฐ
เอกราชขึ้นมาใหม่ ในฐานะที่เคยสอนพวกเขามาก่อนก็จะให้โอกาสครูเลือกตัดสินใจว่า จะ
อยู่สอนต่อไปในโรงเรียนซึ่งเป็นของรัฐเอกราช หรือจะไปสอนที่อื่น แสดงให้เห็นว่าการก่อ
การร้ายเริ่มส่งผลกระทบและเข้ามาเกี่ยวข้องกับครูมากขึ้น เห็นได้จากคำพูดของโจร

"แต่สำหรับครู เราเปิดโอกาสให้เลือก ไม่ไล่ไปเลยทีเดียว"

เจ๊ะมะ แวอุมา ซึ่งอายุน้อยกว่าทุกคนเพราะเพิ่งเรียนจบชั้น ป.4
ออกไปเมื่อไม่กี่ปีพูดสอดขึ้นมาบ้าง "เราขอเสนอให้ครูอยู่สอนที่นี่ต่อไป
แต่ต้องตกลงสัญญากันเสียก่อนว่ายอมอยู่ภายใต้คำสั่งของพวกเขา เรา และ
สอนเฉพาะภาษามลายูเท่านั้น ห้ามสอนหนังสือไทยกับประวัติเหลวไหล

เบี้ยว ๆ แบบเมื่อก่อนเด็ดขาด หากไม่เชื่อฟังหรือผิดสัญญา เราก็จะลงโทษครูเหมือนกัน ยอมมียะครู อยู่กับพวกเราต่อไปเถอะนะ แล้วครูจะดีเอง"

(ผมถุกมัทมือชก, หน้า 119)

จากคำพูดของ เจ๊ะมะ แวอูมา ซึ่งเคยเป็นศิษย์เก่าของตนมาก่อน ทำให้ครูถวิลร้อนใจนำเรื่องราวให้ปลัดอำเภอรอบ แทนที่จะเห็นเป็นเรื่องสำคัญปลัดอำเภอกลับบอกครูถวิลว่าเป็นสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระ และให้ครูถวิลกลับไปสอนตามเดิม เรื่องที่เกิดขึ้นกับครูจึงเท่ากับว่าเป็นเหตุการณ์ที่ไม่มีมูลความจริงในความคิดเห็น และความรู้สึกของฝ่ายปกครองซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง

"เหลวไหลน่าครู อย่าได้ถือเป็นสาระตามคำคุณไม้ไอ้อวดของพวกเขา เด็ก ๆ วัยรุ่นใจ ๆ เชื่องมง่ายเหล่านั้น และเก็บเอาความคิด คอยวิตกกังวลให้ปวดขมับ เปลืองชมองเปล่า ๆ เรื่องมันเป็นไปไม่ได้หรอก ไม่มีทางที่จะกระทำได้ หรือสำเร็จง่าย ๆ ทำใจให้เป็นปกติแล้วกลับไปสอนหนังสือตามเดิมเถอะ หวังอย่าเที่ยวพูดบอกเล่าแก่สับเรื่องนี้ ให้ใครอื่นรู้จักต่อไปด้วยนะ"

(ผมถุกมัทมือชก, หน้า 122-123)

นอกจากฝ่ายปกครองจะมีท่าทีวางเฉยต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้น ยังมีความเห็นว่า การก่อกองร้ายเพื่อแย่งแยกดินแดน ไม่มีทางกระทำสำเร็จ เท่ากับเป็นการยอมรับอยู่ในท่าทีว่าการก่อกองร้ายมีอยู่จริง ปลัดอำเภอก็ไม่ให้ครูถวิลบอกเล่าเรื่องราวให้ใครทราบ เท่ากับเป็นการยอมรับในข้อเท็จจริงว่า การก่อกองร้ายไม่ใช่เรื่องเหลวไหลไร้สาระ หากแต่เป็นเรื่องที่ปราบปรามอย่างเด็ดขาดได้ยาก ครูจึงตกเป็นเหยื่อของการก่อกองร้ายไม่สิ้นสุด การปรับตัวของครูจึงอยู่ในลักษณะ "นิ่งไว้ปลอดภัย พูดไปอันตราย" ครูถวิลเองก็ได้รับคำแนะนำจากปลัดอำเภอบริการปฏิบัติเช่นนี้ การวางเฉยต่อสถานการณ์ได้กลายเป็นทางออกที่ดีและปลอดภัยที่สุด ดังคำพูดของปลัดอำเภอบอกกับครูถวิลว่า

"ครูกลับได้แล้ว ขึ้นนั่งอยู่บนานเพื่อ 'พวกเขา' ผ่านมาเห็นผิคนั่ง
สังเกตจะเป็นที่สงสัย และจงลืมเรื่องนี้เสีย ผมขอแนะนำอีกนิดด้วยว่า
เวลานี้เรามีคำขวัญยอดนิยมเสมือนอย่างคาถาบ้องกันตัวอยู่บทหนึ่ง คือ
"นั่งไว้ปลอดภัย หูทไปอันตราย" ครูลองนำไปใช้ก็ยิ่งได้ ท่องเสียให้
ขึ้นใจ แล้วถือให้มันซะอย่าง ก็สบายไปแปดอย่างเชี่ยวชาญละครู"

(ผมถูกมัดมือชก, หน้า 124)

การวางเฉยต่อสถานการณ์ แม้ว่าจะเป็ทางออกที่ดีและปลอดภัยที่สุด
สำหรับครู แต่ไม่ได้หมายความว่าขบวนการก่อการร้ายจะยุติการคุกคามครู การข่มขู่เรียก
เงินยังคงเกิดขึ้นแก่ครูอยู่ต่อไป ครูถวิลถูกโจรบังคับให้ไปจ่ายเงินเป็นค่าตัดกางเกงที่ครูไม่มี
ส่วนเกี่ยวข้อง นักเขียนสะท้อนปัญหาผ่านการเล่าเรื่องของครูถวิลว่า

เมื่อตอนบ่าย ๆ หนึ่งวัน มีชายฉกรรจ์ในชุดพรางสะพายปืนคาร์บิน
พรวดพรวดเข้ามาพูดคุยกับผมอย่างหน้าค้ำัน ๆ ว่า

"ผมตัดกางเกงไว้ 2 ตัว ที่ร้านไทยสมาร์ท ในตลาดบางนา
ใกล้ ๆ กับท่าพระยาสาย ครูช่วยไป 'จัดการ' เอามาให้ที บอกเขา
ว่าของเปาะแตก บ้านสะแตก เท่านั้น เขารู้จักผมดี แต่ระวังหน่อยนะอย่า
ให้พวกตำรวจรู้เหี่ยว ประเดี๋ยวดีไม่ดีครูจะพลอยเดือดร้อนไปด้วย"

(ผมถูกมัดมือชก, หน้า 139)

นอกจากครูถวิลต้องไปจ่ายเงินค่าตัดกางเกงให้โจรแล้ว ยังต้องซื้อ
บุหรี ซ้อนนาฬิกา และตัดเครื่องแบบให้เมียโจรอีกด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นกลายเป็นภาระหนักอย่าง
ไม่มีทางหลีกเลี่ยง เป็นภาระจ่ายอมที่ต้องอดทนและรับกรรมต่อไปไม่สิ้นสุด เมื่อมีการปราบ-
ปราบอย่างหนัก บาบก็ไปตกอยู่กับครูถวิลอีกจนได้ เพราะกลุ่มกองโจรเข้าใจว่าเป็นสายให้
เจ้าหน้าที่ นักเขียนสะท้อนให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นโดยผ่านคำพูดของ คอเลาะ แป๊ะเจ็ง โจรก่อ
การร้ายคนหนึ่งซึ่งสงสัยว่าครูถวิลนำเรื่องราวของพวกตนไปรายงานให้เจ้าหน้าที่ตำรวจทราบ
คอเลาะจึงมาข่มขู่ครูถวิล

"ครูรู้หรือไม่ กฎของกองทหารเรามีอยู่อย่างไร ถ้ายังไม่เคยรู้ก็
จะบอกให้อาบุญ ผู้ที่ทรยศหักหลัง หรือเป็นปรปักษ์ต่อพวกเรานั้น ต้อง
ถูกลงโทษทันที ซึ่งมีเพียงสถานเดียว คือประหารชีวิต ประหารทั้งตัว
ผู้นั้นเอง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และลูกเมีย ผมนี้แหละจะเป็นคนทำหน้าที่
ประหารเอง"

(ผมถูกมัดมือชก, หน้า 139)

เมื่อครูฉวีลทำความเข้าใจโดยชี้แจงความจริงให้ทราบที่ไม่เคยทรยศ
หักหลัง คอเลาะ แม่เจิ้ง เข้าใจแต่มีใจอีกกลุ่มหนึ่งเข้ามาเกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นว่า ใจ
มีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มมุ่งปฏิบัติการต่อครูด้วยกันทั้งนั้น คอโรเซะซึ่งเป็นหัวหน้าชุดของใจ
อีกกลุ่มหนึ่งมายื่นข้อเสนอเก็บเงินค่าคุ้มครอง

ครั้นแล้ว... คอโรเซะกับพรรคพวกชุดเดิมก็โผล่มาให้เห็นหน้าอีก
ครั้งหนึ่ง

คราวนี้... หมอยื่นข้อเสนอแก่ผมว่า ทหารป่าก๊กของเขาต้องการ
เก็บเงินค่าคุ้มครองกับครูทุกคนในโรงเรียนน้ำตกบาโจเป็นรายเดือน
ตามอัตราคือตัวเองฐานะครูใหญ่ 300 ครูน้อยนอกนั้นคนละ 200 รวด
ส่วนการโรงเอาเพียงร้อยเดียว โดยให้เป็นหน้าที่ของผม ทำการเก็บ
เงินจนครบถ้วนเตรียมตัวไว้ให้ทุก ๆ เดือน

(ผมถูกมัดมือชก, หน้า 142)

ปัญหาที่เกิดขึ้นกับครูฉวีล เริ่มมาตั้งแต่ถูกบังคับให้จ่ายเงินเป็นค่าตัด
กางเกง ช้อนหรี นาฬิกา และตัดเครื่องแบบให้เมียใจร เมื่อทำเรื่องราวไปรายงานให้เจ้า
หน้าที่ผู้มีอำนาจรับผิดชอบได้รับรู้ก็ถูกปราม และแนะนำให้วางเฉยต่อสถานการณ์ในลักษณะ
"นิ่งไว้ปลอดภัย หูไปอันตราย" แสดงให้เห็นว่าครูไม่มีที่พึ่งได้อย่างปลอดภัย เมื่อมีการปราม
ปรามอย่างเด็ดขาด ครูฉวีลก็ถูกสงสัยว่าเป็นสายให้กับเจ้าหน้าที่และถูกเก็บค่าคุ้มครองเป็น

รายเดือน ในเวลาต่อมาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหนัก และรุนแรงจนไม่สามารถทนอยู่ต่อไปอีกได้ จึงทำเรื่องขอย้าย การวิ่งเต้นเป็นปัญหาหนักขึ้นไปอีก นักเขียนได้ย้าให้เห็นปัญหาอย่างตรงไปตรงมา

ประการสำคัญเหนืออื่นใด ก็ต้องลงทุนก้อนใหญ่ในการวิ่งเต้น และต้องมีเส้น มีสายขนาดช่องพอสวมควรว

(ผมฤกมัตมือชก, หน้า 145)

เมื่อขอย้ายไม่เป็นผลสำเร็จ ครูถวิลจึงตัดสินใจลาออกจากราชการ ขณะที่รอคอยคำสั่งการอนุมัติให้ลาออกจากราชการอยู่นั้น กลุ่มโจรได้สังหารครูถวิลจนถึงแก่ความตาย

ครูที่ยังไม่รู้ชื่อ ของ มฤฎ อรดี เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ครู ปัญหาดังกล่าวได้แก่ การขอค่าคุ้มครองจากกลุ่มโจร เหตุการณ์ทำนองนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ข่าวการจับตัวไปเรียกค่าไถ่ และลอบฆ่าเพียงมีเรื่องขัดแย้งกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ทำให้ชาวบ้านตั้งอยู่กันอย่างระมัดระวัง เพราะไม่แน่ว่า เหตุร้ายจะเกิดขึ้นกับตัวเองเมื่อใด ทั้งตำบลจะเริ่มเงิบและตกอยู่ในความมืด ขณะที่ตะวันเริ่มจะพลบค่ำ การตั้งวงสนทนากันที่ร้านกาแฟ ซึ่งมีอยู่เพียงร้านเดียวในตลาดก็หยุดชะงักลง

(ครูที่ยังไม่รู้ชื่อ, หน้า 165)

โรงเรียนส่วนใหญ่อยู่ในชนบทห่างไกล โจรผู้ร้ายจึงซุกซุ่ม ครูแม้จะมีอุดมการณ์ เสียสละหรือรักงานมากเพียงใด เมื่อประสบปัญหาคือการคุกคามจากโจรก่อการร้าย ย่อมมีความเกรงกลัวต่อความปลอดภัย โดยเฉพาะความปลอดภัยของชีวิตจึงเป็นสิ่งที่ครูทุกคนให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก อย่างเช่น ครูหนุ่มซึ่งเป็นครูบรรจุใหม่เดินทางไปรายงานตัวกับครูใหญ่ที่โรงเรียนในชนบทห่างไกล เมื่อไปถึงโรงเรียน ครูใหญ่ได้นำเอาจดหมายที่โจรส่งมา เรียกเก็บเงินค่าคุ้มครองครูที่โรงเรียนให้ดู ทำให้เกิดความไม่แน่ใจขึ้นมาทันที

"ถึงครูใหญ่ เราขอค่าคุ้มครองคนละ 40 บาท จากครูทุกคนตาม
รายชื่อ

1. ครูใหญ่
2. ครูสะมาน
3. ครูอารี
4. ครูที่มาใหม่ยังไม่รู้จักชื่อ

ให้นำไปให้ทุกเดือน จะส่งคนมารับ หวังว่าครูใหญ่คงไม่ขัดข้อง"

(ครูที่ยังไม่รู้ชื่อ, หน้า 175)

กำนันไม่เห็นด้วยกับการจ่ายค่าคุ้มครอง แต่ครูใหญ่มีความเห็นแตกต่าง
ออกไป เหตุผลของครูใหญ่คือต้องจ่ายค่าคุ้มครองเพื่อแสดงให้ทราบว่า เจ้าหน้าที่บ้านเมืองไม่
สามารถยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือครูได้แต่อย่างไร

"ผมจะลองพูดดู เพราะถ้าไม่ให้ค่าคุ้มครอง โรงเรียนก็ต้องปิด
เด็กจะไม่มีที่เรียน ตำรวจจะมาระวังอยู่ตลอดเวลาไม่ได้"

(ครูที่ยังไม่รู้ชื่อ, หน้า 176)

นอกจากนี้ยังมี เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหาในท้องถิ่นนี้อีกสองเรื่อง
ได้แก่ เจ๊ะอุเซ็ง และ ฟาตีเมาะ ของ ประพนธ์ เรื่องณรงค์

เจ๊ะอุเซ็ง เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่ประพนธ์ เรื่องณรงค์ นำเอา
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับครุมาแยกแยะให้เห็นสาเหตุอันแท้จริง นักเขียนใช้กลวิธีการสะท้อนปัญหา
ผ่านการเล่าเรื่องของตัวละคร ซึ่งได้แก่ เจ๊ะอุเซ็ง เป็นการนำเอาสาเหตุของปัญหามาตีแผ่
ให้เห็นรายละเอียดที่แท้จริง เจ๊ะอุเซ็งเป็นเด็กหนุ่มอายุ 20 ปี การศึกษาจบชั้นประถมศึกษา
ปีที่ 4 จีงรู้หนังสืออย่างกระท่อนกระถ่น ต่อมาเขาถูกแวมายีชักชวนไปทำงานโดยเป็นสาย
ให้โจร เขาไม่เห็นด้วยจึงปฏิเสธ คืนวันนั้นโกเต็งซึ่งเป็นพ่อค้ารับซื้อยางแผ่นในหมู่บ้านถูกยิง
ตาย กำนันจับเจ๊ะอุเซ็ง และแวมายีในฐานะเป็นผู้ต้องสงสัย ขณะที่ถูกควบคุมตัวไว้ที่บ้านกำนัน
แวมายีได้ชักชวนเขาหลบหนีไปอยู่กับโจรบนภูเขา และถูกหลอกให้ไปจับครุเรียกค่าไถ่ ก่อนจะ

ลงมือปฏิบัติการ เขาได้กลับไปเยี่ยมแม่จึงทราบความจริงว่าตัวเองถูกหลอกและกำลังกลายเป็นเครื่องมือของกลุ่มโจร คนที่ยิงโกเต็งตายเป็นพรรคพวกของกำนัน และเป็นฝ่ายเดียวกับกลุ่มโจร เจ๊ะอุเซ็งไม่ยอมจับครูไปเรียกค่าไถ่ตามที่โจรต้องการ ในที่สุดเขาถูกกลุ่มโจรหักหลังและถูกยิงตาย

สาเหตุที่นำไปสู่ความยุ่งยากสืบเนื่องมาจากเด็กวัยรุ่นส่วนใหญ่ว่างงาน แต่หลงใหลปล่อยชีวิตให้หมดเปลืองไปกับการเที่ยวเตร่ ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด เมื่อเห็นคนอื่นมีรถเครื่องใช้ส่วนตัว ก็อยากได้เพราะถือกันว่า ใครมีรถเครื่องใช้นั้นเด่นดัง เมื่อไม่มีเงินซื้อรถจึงหาวิธีการเพื่อให้ได้มา วิธีการนี้เองกลายเป็นสาเหตุให้ตัวเองเข้าไปพัวพันกับกลุ่มโจร โดยเฉพาะขบวนการโจรก่อการร้าย เนื่องจากครูเป็นผู้ที่มีฐานะ เศรษฐกิจดีกว่าชาวบ้าน กลุ่มโจรจึงปฏิบัติการต่อครูเป็นอันดับแรก นักเขียนได้สะท้อนให้เห็นปัญหาที่นำไปสู่ความเป็นโจรผ่านการเล่าเรื่องของเจ๊ะอุเซ็ง ในเหตุการณ์ตอนที่แวมายีพูดชักชวนเจ๊ะอุเซ็งให้ไปเป็นสายของโจรว่า

"อุเซ็ง แกต้องการรถไว้ใช้หรือวะ" แวมายี เพื่อนคู่หูถาม
เมื่อพบกันที่ตลาดนัดตันไทร

"ใช่ แต่มันสุดเอ๋อม" ผมตอบพร้อมกับมองรอยห่อชูชุกของเขา
อย่างชื่นชม

แวมายียิ้ม "ก็ไม่ยากหรอก แดมไม่ต้องลงทุนเสียด้วย"

"ทำอย่างไร ?" ผมถามอย่างลึกลับ

เพื่อนผมเงยบครูหนึ่งแล้วกระซิบว่า "ช่วยเป็นหูเป็นตาให้คนบน

ภูเขา"

"เป็นสายโจร" ผมอุทาน

เพื่อนร่างมะขามข้อเดียวพยักหน้า "ถ้าไม่มั่นใจ แกอย่ารับปาก"

"เดี๋ยวนี้ตำรวจและทหารเขาเอาจริง" ผมให้เหตุผล

"ไม่เห็นยาก และไม่ต้องเสียด" แวมายิเริ่มต้นอธิบาย "เพียงแต่แกรับจดหมายจากหัวหน้าสายไปให้เหยื่อที่ต้องการ ถ้าแกลเห็นด้วยก็ไปพบหัวหน้า และไม่วันก็มีรถใช้"

(เจ้ฮูเซ็ง, หน้า 18-19)

สาเหตุที่เคียวรุ่นส่วนใหญ่กลายเป็นโจรเพราะมีสิ่งล่อใจประกอบด้วยสภาพแวดล้อมและเพื่อนฝูงเป็นเครื่องชักนำ เมื่อเจ้ฮูเซ็งหนีไปอยู่กับกลุ่มโจร เขาได้ถูกใช้ให้ไปจับครุมาเรียกค่าไถ่ เซ็ง ลูกไม้ย่าง ซึ่งเป็นหัวหน้าบอกกับเขาพร้อมเสนอเงื่อนไขให้เงินเป็นค่าตอบแทน

"จับครุหญิงที่โรงเรียนในหมู่บ้านเพียง 2 คน พร้อมกับเรียกค่าไถ่คนละ 5 หมื่น แล้วแกลจะได้ค่าเหนื่อยคนละ 2 หมื่น"

(เจ้ฮูเซ็ง, หน้า 25)

แม้ว่าข้อเสนอที่ เซ็ง ลูกไม้ย่าง จะตั้งขึ้นเป็นเงื่อนไขด้วยจำนวนเงินที่เพียงพอกับราคาซื้อรถเครื่องได้อย่างสบาย เจ้ฮูเซ็งได้ปฏิเสธข้อเสนอนั้น เพราะเห็นว่าครูเคยสอนตัวเองมา แต่แวมายิแย้งว่า ครูเป็นผู้ที่มีฐานะดีและสำคัญที่สุด ครูเป็นต้นเหตุทำให้มีการปราบปรามอย่างรุนแรงและเด็ดขาด การรวมตัวกันเรียกร้องให้ทางการปราบปรามโจรของกลุ่มครูได้นำไปสู่ความไม่พอใจของกลุ่มโจรเป็นอย่างมาก การที่พวกโจรปฏิบัติกรต่อครูด้วยการจับตัวเรียกค่าไถ่ ส่งจดหมายเรียกค่าคุ้มครอง จึงเป็นการก่อการร้ายและการโต้ตอบครูอีกด้วย นักเขียนแสดงแนวคิดย้าให้เห็นถึงปัญหาผ่านการเล่าเรื่องของเจ้ฮูเซ็ง ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในเรื่องขณะที่ เซ็ง ลูกไม้ย่าง และ แวมายิ กำลังพูดคุยใจให้เจ้ฮูเซ็งจับครุไปเรียกค่าไถ่

ผมยังยืนกราน "แต่ครูเคยสอนเรา ฉันทำไม่ลง และดูเถอะ ครูจะมีความร่ำรวยที่ไหนกัน เขาไม่ใช่พ่อค้าหรือนายทุน แต่ช่วยพวกเราให้รู้หนังสือ แล้วเราจะตอบแทนบุญคุณด้วยการทำลาย จะใช้ได้หรือ"

"แกคิดมาก" เขียงทบไหล่มม "ทุกวันนี้ครุมีเงินเดือนเป็นพัน เขาไม่ใช่คนยากจน และอย่าลืมว่า ครูเป็นต้นเหตุทำให้ทางการเขาเอาจริงเอาจังกับพวกเรา แต่ตอนนี้เราไม่กลัวหรอก เพราะทางการมักพูดกันแต่ปาก สำคัญว่าอุเซียงจะยินดีช่วยหรือเปล่า"

แวมายีเสริมอีกว่า "อุเซียง เรามาอยู่กับเขาก็งยังไม่ได้แสดงน้ำใจหรือความสามารถให้เขาเห็น ครั้งนี้นับว่าเป็นโอกาสสำคัญ และเมื่อเราร่ำรวยก็จะได้โยกย้ายไปอยู่ที่อื่นต่อไป"

ในที่สุด ผมตกลง นับว่าเป็นการตัดสินใจด้วยความโง่ หรือตามประสาคนรู้หนังสือน้อย

(เจ๊ะอุเซียง, หน้า 27)

การก่อการร้ายนอกจากจะเริ่มต้นด้วยการถูกชักนำของเพื่อน หรือตกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่มีแรงจูงใจต่อการกระทำความคิด ยังเกิดจากความไม่รู้ที่สืบเนื่องมาจากการศึกษาน้อยอีกด้วย

ส่วนฟาตีเมาะ เป็นเรื่องสั้นที่ประพันธ์ เรื่องณรงค์ สะท้อนให้เห็นความคิดของชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการเผาโรงเรียนของขบวนการโจรก่อการร้าย ไม่เพียงแต่ชาวบ้านเท่านั้นที่ไม่เห็นด้วย โจรก่อการร้ายบางคนก็ไม่เห็นด้วย อย่างเช่น สะบี้อี สามีของฟาตีเมาะต้องกลายเป็นโจรเพราะถูกบีบบังคับทางจิตใจอย่างรุนแรง สะมะแอพ่อเขาถูกขุนโจรเขียง ลูกไม้ยางฆ่าตายเพราะสงสัยว่าเป็นสายให้คำรวจ คนที่ฆ่าพ่อของสะบี้อีตายได้แก่ กอเซียง ซึ่งเป็นพรรคพวกของ อ.ส. และเคยขอแต่งงานกับซูริยะน้องสาวของเขาแต่ถูกปฏิเสธ ด้วยความเคียดแค้นที่เข้าใจว่าสะมะแอก็ตกใจจึงถูกฆ่าตาย ต่อมาสะบี้อีได้ฆ่ากอเซียงตายไปอีกคนหนึ่งจึงกลายเป็นผู้มีความผิดคิดตัว และได้หนีเข้าไปอยู่ในป่ากับเขียง ลูกไม้ยาง ซึ่งเป็นหัวหน้าขบวนการโจรก่อการร้ายชื่อดัง ทั้งยังมีอิทธิพลไปทั่ว 3 จังหวัดภาคใต้ สะบี้อีกลายเป็นโจรก่อการร้ายต้องคอยหลบหนีการปราบปรามของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง วันหนึ่งเขาฝากเงินแวมายีให้นำไปให้ฟาตีเมาะ แต่เธอไม่รับ เมื่อทราบว่าเป็นเงินที่ได้มาจากการข่มขู่ฆูครีตชาวบ้าน และค่าจ้างเผาโรงเรียน นักเขียนได้สะท้อนความคิดของชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วย